

י (ז) תתקעו ולא תריעו. שרש תקע כולל נעילת דבר צדק והתדבקו בו, כמו יעקב תקע את
 אהלו, כל העמים תקעו כף, וקול התקיעה הוא קול נמשך מתדבק יחד, ונעשה
 מנעילת דחיית רוח הנפילה בכלי, לכן למקרא העדה והנפילים להתועד יחד ולהתאחד במקום
 אחד, היתה קול התקיעה אשר יורה על ההתדבקות וההתאחדות. וסם תרועה כאן יתכן שהוא
 משרש רוע שהוראתו הנענוע והטלטול, כמו ונניחם יהיו רועים במדבר ארצעים שנה, וכענין רוע
 התרועעה הארץ, נוע חנוע הארץ שענינם הנענוע והטלטול, וקול התרועעה היא גם כן קול בלתי
 מתדבק אבל הוא קול שזור ומחנוע, לכן בזה קול התרועעה למסע את הממנות, כאלו מודיע
 להם בו בזה העת להתנועע ממקום למקום ולנסוע: (ח) ובני וגוי יתקעו. ר"ל כחצ צפס ר"ל
 דבדברים שישתמשו בהם לדורות אחרי בואם אל הארץ והם אשר יזכיר אשר זה, יהיו התוקעים
 בני אהרן הכהנים הראויים לשמש בכהונה פרט לצעלי מומין, אבל דבדברים שכבר זכר ממקרא
 העדה וממסע את הממנות לא דקדקה התורה מי יהיה התוקע כי כל אדם יוכל לתקוע, ע"כ.
 והוא טעות דזהדיא מצואר בספרי. הפך דבריו, דאמרו שם. ובני אהרן וגו', למה נאמר לפי שהוא
 אמר ואם בלחם יתקעו שומעני אף ישראל במשמע ת"ל ובני אהרן, ע"ש. ולזה פירש"י, ובני
 אהרן יתקעו במקראות ובמסעות הללו, השמיט בלשונו מלת כהנים דקרא להורות דבמקראות
 ובמסעות בני אהרן דוקא לריבים, אמנם כהנים לא לריך רק לדברים הנאים לדורות: (ט) והרעותם
 וגו' וגזברתם. קול המרעיד יחריד לבב האנשים, כענין היתקע שופר צעיר והעם לא יחרדו, ובה
 ישונו על ה' ויהיו חכרים לפני ה' וישערו מאויביהם, וענין הזכרון הוא כי צהירותם פושעים לפני
 ה' יסחיר פניו מהם והוא ענין השכחה, ר"ל באופן שיהיו נזכרים לפניו (ר"ל), לדבריו התשובה
 והוא העיקר חסר מן המקרא, לכן יתכן לכיון הדברים יותר על לשון המקרא, לזאת מלת והרעותם
 ענין מצירת הלל ונמיכת הרוח, כבמדברצ"י (מקץ קל"ה) ואזנמה בזהלו זממי תרועה דכמיז זממי
 אלמים רוח נשנה, ע"ש. וכמ"ש בלמור בזכרון תרועה, ע"ש. והמכוון במלות והרעותם במלירות,

על ידי חלוצות תפצצו מצירת הלצנות ונמיכת הרוח (דעמיטיגונג פֿערזוראכענען), וכחוצות
הספיעלי, וכן לשון וזכרתם לפני ה'א' לדעתי אין הטונה זו מהמועפות יעלו זכרונכם לטונה
לפניו ית', כאלו בלעדיו התרועעות השכחה מלויה אללו חלילה, חצב טעם וזכרתם אחם תהיו נפעלים
מן התרועעות להתפזר בלצנכם לזכור את אשר שכחתם עד הנה, כי עזבתם מללכת בדרכי ה',
והאויבים שצאו עליכם הם שלוחי השנאתו ית' להפניסכם על שהיו מלוחיו כסוחמים מלצנכם, ועתה
חתנו לב להיות זכורים וזוהרים לנעות ולפנות מהיום והלאה אל מלוחיו; מלת לפני ענינו כאן
לדעתי ענין נטיית הנהגה ופניית המהפכה (נור ווענדונג, ריכטונג), כמו לפנות צוקר, פנות אל
המנחה (אייד נ גאטטליכען ריכטונגען עראינגעקן); ועד"י יתצאר גם כן מה שגאמר אח"י. והיו
לכם לזכרון לפני ה'א', ר"ל יזכירו לחכם להיות נטויי הדעת ופנויי המהפכה בכל ענינים אל
הש"י. ויותר יתכן אחרי שגאלטו שהדבר אשר יוצא אל כח הזכרון מקושר גם בלוח למד', כמו
זכור לעבדך לאזכרה ליתחק וליעקב (עקב ט'), זכרה למקדי דוד (ד"ס ר'), שגשגלו זכר לו
(תהלים קל"ו), גם כאן הלמד' דלפני יורה על זה, ואין לפני מלת היחם (פאָר) כ"א הוא שם
להשגחה הש"י, כמו השגחה פניק הייתי בזהל, יאר ה' פניו אליך, ר"ל פני השגחה, וטעם
והרעוים חלוצות וזכרתם לפני ה', התרועעות יזכירו לחכם בהשגחתו ית' (איהר זאָללט אין
עראינגענונג געבראכט ווערדען אן דער פֿאָרעאונג דעם), ולא נשים מנעמנו אל הכנות טעניות
והשגחות בני חכם, כי שוא טעושת חכם, ר"ל עזרתו תמיד מן המושיע העליון המשגיח עלינו,
הוא יסלם עזרו ומקדם לדבר תחת כפות רגלנו את המהפכות העליון; וזה צעלנו המכוון בזה
שגאמר אשר זה והיו לכם לזכרון לפני ה'א' (זיא זאָללען אייד דיענען נור עראינגענונג אן דער
פֿאָרעאונג), שצמני המועדים שהם העמים שנקצו אל השמחה, אשר טעב המומר כשיכולל
צענינים המהפכים אותו ללכת מדרך היושר יותר מדאי, ובנקל יוכל האדם לנפול ברשת הטמון
לרגליו לשכוח את ה', ככתוב מן חאלל ושנעת ושכחת את ה'א', וכענין וישמן יסרון ויצענו, לכן
המליא הוא ית' תרופה לזה, שצעתים כאלה יתקעו בחלוצות, שהם יזכירו אותנו בהשגחתו העליונה,
כי תמיד עיניו ית' עלינו, הרואה לזכות עמו ולאן מרעימו, הוא אשר קצב לנו הזמנים האלה,
למועדי שמחה, לזכור בהם הנסים והטובות אשר גמלנו למען חכם לפניו בכל מעשיו, ולא נחור
אחרי פרידות הלז: (לא) כי ע"כ ידעת דגתנו במדבר והיית לנו לעינים. אשר שלא היינו
נלכדים במדבר למורה דרך, להליכת עמוד האש והענן לפני המנחה, אם כן אין מקום לפרש לשון
והיית לנו לעינים, להורות הדך וכדומה. וכל צבונת המקרא כי אחרי שידעת אותן מנייתנו
במדבר, שהיתה מלאה נסים וגבורות, צה תהיה לנו לעינים לעדות בפני האומות מנה שראית
צעניך האומות והמופתים הגדולים, הנה ישמעו את דבריך ויקחו מוסר ויכנסו תחת כנפי השכינה,
כי להיוותך חכם כהן מדין אשר מהמפורסם שעברו עליך כמה מהנסיגות צעניי עבודת אלהי
בבר הארץ, ובכל זאת אחרי צורך להכרה האמתית להורות באלהי אמת, עד שגאמר עתה ידעתי
כי גדול ה' מכל אלהים, הנה תוכל להיות עד הרואה צעניי על אמונתו הדבר, וגם הנה יסבנו
לאמר מוהר ומוהר, גם אמתו נחם ונחלוק תחת כנפי אמונה זו; וד"ל בפסוקי פי' שם חתמה
לשון מן שראית הנה שניתן לאבותינו, ע"ש. וכבר גאלטו שרשי חק ע"מ כל"ה ונחתי לבני צעני
(איוב י"ט): (לב) והיה בי תלך. להמפרשים הוא משובר למה שאחריו, ואין הנגינה מסכמת לה
בראית האמת, לכן י"ל שהספיק משה לדבר אל לבו לאמר, אם לא תעזוב אותנו כעת, ותחלטה
ליך עמנו להאריך אשר ניתן לנו לנחלה, גם צה תהיה לנו לעינים ולכל שומעי שומעך לאמר,
ראו היום הנכבד הזה עזב ציתו ונשלחו מפני רוע האמונה שציניסם והלך לו אל ארץ לא לו
בכדי להסדק באלהי אמת, גם אמתו כלכה בלוח האמונה האמתית הלז, על זה אמר והיה כי
חלך עמנו ר"ל כמו שהיית לנו לעינים בקבלת אמונת תורתנו, זאת תהיה צית שאת בהליכתך
עמנו, כי תחזיק צה יתר עז האמונה האמתית בעבודת אלהי אמת ובעזיבת אלהי נכר הארץ:
והיה השוב וג' והשבנו לך. תחת משה דבריו אלה להגדיל הענין בלבו לאמר, כל עונות שניגע
לנו אתה תהיה סבה מוקד הגורמת והמעמדת הטוב ההוא לנו, ונהיה משוייבים להחזיק לך עונה
ותודה ע"י (ווערדען וויר דאנק וויססען), וזה מוצא ככל מלת והיה אשר למפרשים הוא לומר:
(לב) לתור לזה מצודה. מתקן להם מקום חיי"י (קס"י) וכת' חונקלס ויצע לאחאקאס, ולשון
הספרי מתקנת להם מקום שיתור וישור. נראה שפירשו תור צמי' דומה לטור צמי' תור ולרש
פערס דתרגומו סדור, וכן נאור למיד בתורים, תורי זה נעשה לך, כלומר שורות מסודרות היטב
בפנינים ואצני יקר. וטעמו כאן לסדר ולתקן להם מקום ישר לטוב זו (אנלוגיזירען) שמתנו כל
המנהג בתכונה אחת ישרה ומסודרת, שלא יסורו קלחם צעמק וקלחם צהרים וגבועה, והוא תקון
מקום חייית המנחה, כעין חקין לך הדך (שופטים י"ט ג'): (לה) ויהי בנסע הארון. עכ"ל,
ואם

ואם חמנה הפרשיות שיש מן ויהי נספח הארון עד צמדצב ז' י"ז ונספח אהל מועד. חמנה
חמנים, ולכן הסימנים מנין ט"ן, ללמדך שפרשה זו פונה לסוף חמנים פרשיות כי הם מקומה
(כ"ט): קומה ה'. כדרך בני אדם לעמוד ולהלחם (כ"ט), והרענ"ס כתב אין קימה או ישיבה
להס"י, כמאמרו אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה. חמנה לשון קימה המאמר זו ית' ענינו קיום
הדבר והמחמה, עמה אקום יאמר ד' (תהלים י"ב) ילנה זו עמה אקום דברי ויעודי למדו ולרע.
אחם תקום תהום ליון (שם כ"ב) תקיים וה שיעדת זו לרפם עליה, עכ"ל. וי"ל כי לשון קומה
זו ית' ענינו קימה העור (ביישטעהטן), כמו מי יקום לי עם מרעים (תהלים ל"ד) שמיס"י
זכות מי יעמוד לי, וכמ"ס זולא ה' נלך עלי, ובצבאלה הכני עומד לפניך, וזה מרוקת הסגנונה
כדלוי: ויפוצו ארביך, כי לולא שלמו המרגלים היו נכנסים לארץ ישראל מיד ובזולת מלחמה, כי
האומות היו נורמים מפניהם כפיצת המורס והאומיך אשר עזרו מפני בני ישראל: (ל') ישובה ה'.
מענין בשורה ונחת חושן, וסוף יולא, ועמנו יספיק ויניח ה' את ישראל אף שם רבוי גדול
(כ"ט), והנה קומה זכ"ל וכן שורה, שורה על הנקשה והמפלה, לכן מצינו אה משה מלוי
ובני כמנין מן קדם ה': רבבות אלפי ישראל. אולי היו ישראל אז מניעים ללחמו מנין בין
אנשים ונשים וטף (רע"ס):

יא (א) כמתאוננים. עת"י הכי אחא צפרי, מתאוננים מתרעמים ונקשים עליהם לפרות מאמרי
המקום, כ"י חומר כמתאוננים כמודים את עצמם, שנאמר לא אכלתי צאורי
מענו, כמ"ס הרמב"ן שזיו מלשנים צעמם לאחר מה נעשה ואיך נחם צמדצב הזה מה נאכל
ונה נשח, והמפרש לפרש חמר, לפי שהילדים צמדצב לא עלו והיו אסורים לאכול שלמים,
והיו כמו און שאסור לאכול בקדשים, ואף שזיו מותרים צמדצב חמר (כמ"ס חר"ם יצמות ע"ל
ז' ד"ס ו"ג) מכל מקום היו מתרעמים, דעיקר כוונתם היו לפרות מאמרי המקום, ואמרו עוד
צפרי, ר"ל חומר כמתאוננים כמתלהמים וכס"ל דברי רבנן כמתלהמים (משלי כ"ו). נראה דמפרש
כמתאוננים תבורת אן, שאינו דוקא לשאלה על הגבול שאליו, כי תורה לפעמים גם על נקודת
מקום הכללי מוגבל, כמ"ס רמ"ע, ולא חלל משם אנה ואנה (מ"א ז') שאין כאן שאלה רק
הרעה לתועה בלתי מוגבלת, שילדק לשאול עליה לסיק היא נוטה (אירבענד וואסין) ותחת
הגזרה שם אנה המורה על הספינה (והוא לשון אניות) ותקרא אנה ע"ס שהולכת אנה ואנה
אנה הולכת ציפור כמו ציפה כי הנני יעלטה הנה והנה וממלכתה לא יכיר אנה חלך כי
עקבותי לא נודעו צמים וילדק לשאול עליה תמיד שאלת א", ותחם הענין תחתה מי ישיבה
(ירמיה ז') דסייעו לבינתם שהולכת אנה ואנה (הין חורר הער לויטען). ותחם נעתק לשון אנה
לענין המקרה, והאלה"י אנה לידו, לא תלונה חלך רעה, והוא לשון אנה ואנה דסייעו תועה,
כלי כונה לגבול ויחיד, רק משפט אנה ואנה תנוס צאלה גבול שיהיה, והוא צעמנו ענין המקרה
שאין שם כונה והגבלה, ולכן יאמרו על מי שידעו לו דבר רע, כאלו הוא מושלם ונעזר והשגחה
העליונה, שכל כוונתה למדע, והאלה"י אנה לידו דסייעו שסילק השגחתו ית' ועזרו למקריים, והרי
הוא כאלו הוא ית' פועל רע, חלילה והתרעמות על המקרה הרע, כשיחשוב המקבל שהוא מוקלן
מן ההשגחה והדבר זה עליו במקרה יקרא מתאונן. ויהי העם כמתאוננים, שזיו מושגים שם
מוקלנים מהשגחת השם ומשולחים למאורעות רעות, (אלם ווארען זיך דעם לופאלל איבערלאססען)
והסוף הכתוב אה כ"ף כמתאוננים, דומים למתאוננים, כי לא גילו צפירות דעתם הרעה, רק היו
דברים הנראים מנחון למדו ונעים, ופנייתם מתשבתם הרע עמון בחוכם, דברו עדיין על שונעו
מאכילת צמר קדשים כשלמים וכדומה, זה לא היה אונת כוונתם, כ"ל צקת עליהם לפרות
מאמרי המקום. וזה שאמרו צפרי כמתלהמים, דלשון ערצי נקרא מתלהם, דבר מר וחמץ המעוטק
מנחון דבר המתוק למיך (פערהילטעם גיטע) כך תציעתם היה נעימה מנחון אכל תוכה
טעונה מרונה, וספיר סייעו ע"ז צפרי, (כפי נוסחת כח"י) הם פיו כמתלהמים והספין ידה
משמים ובקעה את כריסם, ערה"ל (משלי כ"ו) דברי רבנן כמתלהמים והם ירדו מרדי צקן, ודברי
המפרש צור אברהם דקוקים הרבה צה: (ד) והתאור תאורה, מדברי המעורר מנחור כי לא תאור
בלבד היה, כי היו חסדים מגורים ציכלתו ית', שאלה (תהלים ע"ח) ויוסיפו עוד למשל לו
למרות עליון ציה וינסו אל בלצם לשאול אכל לנפש וידברו צאלהים אמרו היוכל אל לערוך
שלמן צמדצב הגם להם יוכל את אס יכין שאר לעמו, לפי"ז נראה לפרש מלת תאור מענין עד
תאור גננות עולם (וימי מ"ט) שפירותו גבול, וכן והתאוריתם להם לגבול (מסעי ל"ד יר"ל) ועם
התאור תאור הגבול גדר וגבול זו ית' לאחר זה יס ציכלתו לעשות זה לא, וללשון המעורר שם
וקדוש ישראל תהו, שייחסו לו גבול וגדר עד כמה כמו מתפשט, לכן סתם הכתוב ולא אמר התאור
תאור צמר כמנחור חס"י, כי ראה לכלול בלשון התאור תאור גט המרי הגדול שהיה בלצם עליו
ית'

יחי, לכן אמרו רבותינו בפרש' על ה' חקל' אינם מנצחים אלא עליהם יאמרו קלה יד ה' ואין צו כח למח לנו שאלחנו: (ה) זכרנו את הדגה. לא הזכירו פה פירות הסחונים כי לא היו נחמים להם וכן מה שהזכירו את הדגה כי היו נחמים להם מהדגים הנצחיים, שהיו להם ד' וס' ימים משוללו, לכן לא אמרו את הדגים או את הדג, כי צריך שתמלא דגה הוא הדג הנצח, ממה שכתוב והדג אשר יאחז ממה, גם תמלא ציונה וימן ה' דג גדול, הזכירו תמלא בשם דג וכאשר נלכו והשלים מנחו ומה קראו דג כעס"ם ממשי הדגה (רצ"ס) עמכרש"י בשלם מ"ס א'. וכבר הזכירו למעלה (ואחרי) ההבדל שצין דג לדג: (ו) אין כל. תרגומו לית כל מדעם. ויותר יתכן למעט מלת כל ענין מאלל ומחן, מן וכלכלתי אותך שם (ויגש מ"ה י"א) דתרגומו ואחן, ומהשורש ומקדרי הספלות צרכת המחן, פרכסם וכלכלה. כי האל"ף בשם אכל אינו מועיקר השם דמלאנוהו בלא אל"ף, יוכלו אחיקים (יחזקאל מ"ה) מכלת לביתו (מ"ה ה'), ואמר שאלמו נעשו יצאם קיימו אין כל, כלומר אין מאלל ומחן (א"ע כהרוב) המוליד לימות צבוק להשיב נשם יצאם ורזה. ויש עוד למעט מלת כל מלשון אמרם עד שימאלל המחן שצמעי, ענין הסכת המחן (פערדיוען) ולשון זה מתייבצ על כונת שם אכל מוענין אשר תאלל האם את העולה, שגליו אמרו (זכרים פ"ג ז') עיכולי עולה. כי הן אמרו עליו (יומא פ"ה ז') שהיה נכלל בציציתם ולא היה יולא מן האמנים ואמרו עמיד מן זה שיחשבו צמעים ויהרגם כלום יש לך המכניס ואינו מוציא. והוא אין כל, אין איכול (קיינע פערדיואונג) כי אם היה מתאכל ויתך יתפסם הספלות למחן, ואחרי שחין יליאם מוכס שחין מאוכל וסופו שיחשבו צמעים: (ח) ושהגו בריחים. לרבותינו בפרש' לא ירד לריחים ולא לקדרה ולא למדוכה אכל משנה היה טעמו (עכ"פ), אין כוונתם לומר הפך המצולל בקרא וטעמו דבר וצטלו, אכל כוונת להודיע דבאמת לא היה לרד לרדים ולא היה לרד לצטלו, כי גם צמיעת חקונים אלה היה טעמו מתבטל למד, אכל מקטני אמהם שבהם מתאחז לבס הסתדלו בחקונים שלא היו לריחים להם, ולזה אמר יציע בחרגומו חספין רשיעיה ונקלטין וטמנין צריחיה, וכן דכסו לצי ה' שחיק ור' וצמכרש"י (בשלם כ"ב) שטו העם ולקטו צמחיה דגמיייהו בעלן לאטרחה עליה, הס"ד וטמנו צריחים, ע"פ: לשד השמן. רבותינו פ' לזון שדים (יומא פ"ה שמות רבא פ' ה'), לרציהם הלמד לשמות, ומלת המון לשון שמוניות, מן השמן יסורין, והוא תאלל לשד, ופי' שד שהוא שמן; וטענת רש"י ע"ז משהבינה מלעיל והמים בצביר יורה שהוא שם דבר של שמן, ולפי' רבותינו היה המים רחיים להיות לר"ה והגנינה מלרע, כמו כל איש שמן, מרעה שמן (ערש"י), אין זו טענה, דהרי מלאנו (תהלים ק"ט) ובשרי כחם שמן ופי' שמוניות בחרגומו שם מלאהי פטים: (יא) למה הרעת. מאלל זה קשה כי אין יאמר נאלמן צית ה' עשיתי רע, ועוד אם המכחן צמלת הרעות עשיתי הרע אינו מקושר עם שאלה שניה למה לא מאלתי רע, כי אם רע עשה עמו צידוע שלא מאלל מן, וכן אמרו לשום את משא וגו', לריחים אנו לומר שהוא מוכב על מאלל למה הרעת, כי על מניעת מליאת המן שיך לשון מליה, וה"ל למימר צמתי שום משא וגו', זה דרך עקש בכתובים; לכן נ"ל למעט מלת הרעת מן עשה מרעה את עמי (ע"כ ה'), לרעות את עמי (מ"ב ז'), וענינו ממשלה והנהגה, והמכחן למה הרעת למעך למה שמת את עצדך לרועה ולמנהיג על העם הזה (ולמד לעבדך במקום את כמו הרגו לאצנר), והסוף עוד לאמר, ואם חמתך העליונה הסכינה לשומי לרועה ולמנהיג עליהם, למה לא מאלתי מן צעידך לשום צדי ורשותי את היכולת למלאות חמיר משאלות לבס ובקשחם והוא המכחן צמתי שמיים. לשום את משא כל העם הזה עלי. כי לשון משא ענינו ג"כ החקירה והמחשבה שאלהם נשא ענינו ונעשו עלי חמיר, כמו יחזקאל כ"ד משא נפסם (וואונט, פערלאנגען), ובפרטות יורה שם משא על המאלל כמו משאם העלך (ש"ב י"א) דתרגומו סעודתא, ומהו ומכר משאם צמיעין, ולשון לשום עלי, כלומר הגיעני הדבר הנלמד (מיס צעדירטיקסען פעררעהען), כענין לשום לבס שארית (ראשית מ"ה), וכענין ואשימה עיני עלי. והסוף לנצח צדק מליה חסרון יכלתו בהנהגתו עמם ואמר. (יב) האנני הריני אם אכני ילידתי. כלומר אין יכולתי להתנהג עמם בהנהגות האם עם צנה אשר הורחשו והולידתו, כי האם יוכן לה צמצמה למלאות בכל שעה חסוקת צנה להיסקרו משור חסותיה ומחלצה ולהסקיט העית ונקס צביתו עליה, ולי לא שמת היכולת הזאת בהנהגתי עליהם, רק אכני עמם כאומן זכר העשיל ילד על כחפי ור': באשר ישא האומן. המכחן צמתי למה תעשני כאומן ולא כאומנת, כי האומנת כאשר השא את היונק אם יצבה תפייסוהו בזהם לו תמלץ שדים אכל האומן שהוא צמל, ואיך לא יכול לפייס את החינוק, ואם יצבה אין. לו שדים ותלץ תפייסוהו צם (ר"ח): (פז) כבה את ערשך ל'. משע כמו של משה כנפס כשהרסו הסודענות (רש"י) וכחצ הרמזין ולא הצינותי זה שכתבי את כלפי מעלה הוא, ע"פ. ודברי הראשם צמתי דמוקים. וכל דקדושי עליין המדמים

המדמים לורה ליוצרה המתדקקים זו ית' התאחדות גמורה עד שימצטלו צעירי עמם כאילו אינם
 צמיאות כלל, וכל ים הנמלא מהם אינו רק הוא ית', עד שאמר הנצי"א (ישעיה כ"ו ט') נפשי
 אויטיך צליה אף רומי צקריי אשחקך, שהנצי"א קורא את הש"י בשם נפשי ורומי, כאילו הנפש
 והרות הסוכן צקרו אינם לעצמו, רק הוא ית' הוא נפשו ורומו, ואמר, אתה נפשי אויך אני
 מתאזר, אתה רומי אויך אשחקך (הכי פירשוהו רבותינו צמקדשצ"י, והוא פירוש יקר מאוד, כי אם
 אל נפש ורומ עמנו ידבר לא יאמר אשחקך אויטיך אשחקך כמדבר צערו, אויך יאמר צמקדשצ"י
 ליה למימר, ודברי המפרשים הזה דפוקים) ואמר הנצי"א (מצקוק ג' י"ט) ה"א חילי, הכה שיש לי
 אין זו ממש וכאילו אינו צמיאות כלל, רק הוא ית' הוא כתי וחילי, ואם שאר נציאים היו
 צמקדשצ"י גדולה כזו להתאחד ולהתעלם זו ית' עד שקוראים אותו בשם נפש ורומ עמם, וכמו ית'
 בשם כח עמם, ק"ו צ"ב של ק"ו משה אינו הנצי"א אלא פי ה' יקצנו בכל צייתי נאמן הוא
 ושאמרו עליו השכינים מדברת מתוך גבורו של משה, מכש"כ שכתו המתפעל תמיד מכם העליון
 ית' והתעלם להתאחד בכם בכל עת, עד שוכל לומר זו כמו ית' נקרא בשם כמו של משה,
 וכשאמרו ששם כמו של משה ולא אמרו כמו של הקצ"א אינו רק צדק כבוד כלפי מעלה. וצמקדשצ"י
 (קצ"ה צ') מאי שנה דמשה צמלה דא חליש לעילא כנוקצא, ע"ש: הרגני נא הרוג, כדי שמוכל
 למות אחרים שעל ידם תהיה הנסגרת העם שלמה, כמשכ"ל (תענית פ' קמח) על שמואל שמת
 קודם ימיו כדי ששעמוד מלכות בית דוד: ואל אראה ברעתי. צרעת חסרון ההנהגה המסודרת
 בגללי, כי זה היה קשה עלי מן המות (רע"ט): (שנ) אספה לי. לוי צמקדשצ"י ה"א (כ"ט צ"ח)
 ולפי שאין זה לוי מוחלטת כ"א לוי רגועית, למלאות רגונו של משה שאמר לא אוכל אכני לצדי
 לשאת, ומפני היה שישאו אחרים אתו צמקדשצ"י העם, לכן זה הלוי צמקדשצ"י ה"א, דומה למקדשצ"י
 ה"א צמלה ואחר לוחה (ויגש מ"ה י"ט): (יז) וירדתי. חרגונו ואחללי, ומצוה צייתי (י"ט י"א)
 יד ה': (ב) לזרע. חשק מאות הצער ישור לבס למיאות גדולי, לכן נכתבה מלת לזרע צל"ף
 להפלת המיאות, כי כל תורה שלרעה להכחז צה"א ונכתבה צל"ף הכוונה להפליג הדבר, כמו
 קראן לי מרע (רות) שמשפטו צה"א ואמר מרע צל"ף להפליג המרירות חסו כי המר לי מאוד,
 וכן וילא צמקדשצ"י גדולה להשמיד (דניאל י"א) שכתב צמקדשצ"י צל"ף להגדיל הממה, וכן כהן לזרע
 צל"ף להגדיל המיאות, וז"ש עד אשר ילא מואכסם (רצ"ט). עמי"ש צייתי ה"א אל קנא, אמנם
 ח"ת לזרע, לתקלה, מענין ויהודה את מזורו (הושע ה'), ולא יבהה מכם מזור (שם), למדך ישימו
 מזור (עובדיה ה') דחרגונו תקלה, ומכאוב, זה מוכבים יותר אל העונם שהגיע אליהם מאכילה זו,
 כמ"ש צמקדשצ"י, מכלתא, שהיו מלמעלה ומתחתין זו על מזוטי"ן על שילא נשמתם, כמ"ש רש"י,
 וכעדות הכתוב (לקמן ל"ג) ויך צעם מכה רבה. אמנם בלשון ערבי ישמחו לשון זר על הסיקור
 והשיעור (ועקב), ומכבים לדברי רצ"ט: (בב) הצאן ובקר ישחט. מי שכתב זו בכל צייתי נאמן
 הוא לא יאמר אין המקום מפקיך לנו, אלא כך אמר לפניו, שם מואות אלף רגלי וחי ואחר
 אמרת צער אתן למוות ימים ואחר כך תהרגו אומה גדולה כזו, האלן ובקר יחטו להם כדי
 שיהרגו ותהא אכילה זו מפקתן עד עולם, וכי שצחק הוא זה אומרים לו למזור טול כור שצורים
 ונחמך ראשך, (רש"י בשם ר' שמעון מקפרי, ויש דצריי חוספת הרבה שאינו צמקדשצ"י שלפניו,
 גם מ"ש רש"י ותהא אכילה זו מפקתן עד עולם אינו צמקדשצ"י, וצמקדשצ"י דצרי רש"י יאצרו הם ומאה
 כיוצא בהם ואל תהיה ידי קלרה צמקדשצ"י אפי' שעה אחת אינו צמקדשצ"י כלל, והענין צמקדשצ"י
 דלפי חוקן שאלת משה תהיה תשובתו ית' לאצד האומה השלמה חלילה, צמקדשצ"י עמה תראה הסיקך
 דצרי חס לא, זה לא נחמלא, דלא אמר קרא רק ויך צעם מכה רבה מאוד, והנה גם ענין
 הפיוס והפסרה שהזכיר רש"י צמקדשצ"י של אחר זה דצרי רש"י הוא צמקדשצ"י בשם ר"ג צמקדשצ"י
 ע"ש. עכ"פ הנוסחאות מוטעות צמקדשצ"י אשר לפניו צמקדשצ"י דצרי רש"י צמקדשצ"י ה' תקלה הסיקך
 וגו'), ולדעתי דלר' שמעון מלת ומלא הוא לעונם, כענין לרה ויגון אמלא, ומלאוהו לרות רבות
 ורעות, וכן סתם לשון מלא הוראתו העונם (ירמיה י'), והיכרות להם לענן ימלאו, חרגונו
 צדל דיקצולן מורענות מוציאות, ועם ומלא להם, יגיע להם עונם כזה (זקלל דיעם צ"ח איהנען
 זיך איינפירענען ?); ומאכזה רועה האמון את לאן מרעיתו לא רעה השלמות על שפתי עונם
 המיתה הנקמם עליהם, ולא הוציאו רק צמקדשצ"י צל"ף ומלא להם, וכן יאמר האשכנזי על הרבה
 הנער (עמקדשצ"י, פ"הלען), והנה משה רועה האמון דרש טוב לעמו, לומר אליו ית' שאין
 אומרים לאדם טוב ככר ורד לשאול, תתן להם ותהרגם, והשתדל א"צ צמקדשצ"י, והוא ית' שמו
 צקולו ומלא רגונו גם כזה, לא ענש את כל השם מואות אלף רגלי שהזכיר משה דצורו אליו ית',
 ולא המית רק מכה צעם אשר לא מוצי' המה, רק מן העם, שהם הפחותים הנקראים ערצ רב,
 אשר עליהם אמר והאשכנזי אשר צקרו החלוו מאות, הם הם שנענשו צמקדשצ"י רבה, מעדות

המקרא כי גם קצרו את העם המתאווים, אבל מזני ימחל אשר עליהם לא העיד הקרא רק ויבכו בני ישראל חנה לנו צער, מאלה לא מת גם אחד, והללה גדולה זו הועיל משה במחמיר הלחץ ובקר וגו'; וזהו הנכלל לדעתי במחמירי ית' ה' חסדו עתה תראה היקף דבריו אם לא, יד ה' אינו יד היכולת ובעלת הכח להספיק לרשם, אבל הוא כענין הנה יד ה' הויה במקדן (שמות ט') שהוא לעולם, והה"א שצמלת ה' ה' הוא לאמת הדבר, כמו ה"א הכי קרא שמו יעקב שחרגונו ימות, בקושיא, וכמ"ש הראש"ע שם, וכן הולמת וגם ישת (מ"א כ"ה), המן הסלע הזה, וכן הכי אחי אחי, וטעם ה' ה' תקלר האם לזנוך לקלר ולהקטין את העולם (אבלל ד"א שטרלשע גלשטעטע פעררינגערעט ווערדען?), מיד תראה כי אמלא לזנוך, כי תתיקרת צעירי, וצדוריי תחכבד ותהיה יקר צפני כל העם, גדולות כי צמלתי לזנוי מפני לזנוך, וצדנך אשר דברת עוז אל ישראל לדרוש זכותם צמלתי הגזרה אשר גזר עליהם (באלד זאללסט דוא זעהען אז ניכט מייך וואלדע דין ווירדיגען ווירד); היקף דבריו, אם צדוריי יכבד אותך מן מה יקר חסדך, ומסתייע הדין פירושא צמלתי היקדך, שאם נפרשנו כחרגונו היעריעך לשון מקרה, היה ראוי לומר היקדך לך, כי כוונתי הפעולים הם לכימת הפעולים מפעולת הפועל, וכאלו מלת את כתובה אחרי הפעל, ד"א ישמך צמקו ישמור אותך, והכנוי הוא תשובת השואל את מי ישמור (אקוואטיף), ופעולת היעריעך אין משה מקבל הפעולה, אבל לפירושו שהוא מענין היותו והסמיכות התחצרות כנוי הכ"ף צמלת היקדך על נטון: (כו) אלדד וזידר. כנוי דלילתן זן פדך דלילת ליה יוכבד בת לוי צומן דפטרע עמרט גזרה ואחסיכות ליה עד דלא ילידת משה (תיצ"ע). וצמלתי צלולה כתב מלחמי כי חכם אחד מוא"י כתב לרצ עמרט לצלל שראה קצר שכתוב עליו אלדד וזידר אחי אהרן מן האז ולא מן האם. ואלדד טעמו, אינו זן יוכבד דודתו, ועידד טעיקון מי היא דודתי, שאחרי מתן תורה נאסרה על עמרט ולקח אשה אחרת והוליד שני בנים אלו, ע"כ. והוא היפך דעת יצ"ע, והוא חמור מועלמו. כי ענין קצרות התאוה היה קרוב צומן מאלדד לאחד מתן תורה, ואיך יהיה כביאים בני אשה הנסוואה צומן קלר כזה קרוב לשני שנים: (בח) בלאם. ערש"י, ובמדרש צ"י (קרי"ה ז') מואי כללם, מנע מיהון אינון מלין, כד"א ויכלא העם מציצי, ויכלא הגשם מן השמים מניעותא ממנו, וכתב"ע וכלי מנהסון רוח נביאותא: (לב) המטעים אסף. לש"י הם העללים והסגרים, וצמלתי זה לאו דוקא כמו ששמעתי צמס איש חלקי הגר"א, כי הסונה צמלעית מנחה ישראל אף שלא היה לא עלל ולא חגר לא היה ציכלתו לאסוף יותר מעשרה סמרים, כי מנחה ישראל צכללה הייתה שלש פרסאות, והסונה צמלעית שהיה לו עד מקום השלו פרסה ומלי לא היה יכול לילך ולשור צמורה אחת רק שלשה פעמים, כי מהלך אחד צמורי צום אינו אלא עשר פרסאות, ואם כן צכללה הסונה היה אחד וצן עשרה פעמים, וצכל פעם אסף חומר אחד שסם ל' פאים, וזה היה מוא של אדם אחד צמורי ההם, עומ"ש רש"י צכלל לך צמלתי האשכול: (לד) קברות התאוה. ומכאן היה לקרוא את המקום קצרות המתאווים, שהמתאווים נקצרו ולא התאוה, אמנם יראה כי שארית ישראל אשר ראו צמורייהם כמה נעשו העם המתאווים, וצמלתי מאותם לקצרות הונלו, שם פחדו פחד וצמלתי מהם כל תאוה פן יאדע להם כמותם, צאופן צמלתי רגע היו שתי קצרות, התאוה עצמה שנקצרה ונאצד מתוך הקהל ודחקו ממנה, והיה זה לפי ששם קצרו את העם המתאווים והמה ראו וחסו לעמלם (ר"ע סיגו):

יב (א) על אודות. א"ת אשה כושית, אחתא שפרתא, והוא לשון כבוד, כאשר נקרא העור סגי נהור, וכמו שקרא צלעם א"ע שחוס עין להפחלחו לחיות מראות אלהיות כמחורגם דשפיר סגי (שארפוכטיגענע חויג), וכאשר יקראו הישמעאלים לזפת לזן, והאשה הכושית פה היא נפורה אשת משה, ונקראת כן ע"ש גודל יפי', או כמ"ש הראש"ע שנקראת נפורה כושית להיותה מדינית, והמדינים הם ישמעאלים הדרים צאללים, ומצבת מוס השמש אינם לצנים אבל שחורים ככוכבים. ויחקן גם כן לומר טעם לזה, לפי מה שנהגו רבותינו צדנרם עם אשה לקרותה צמס צת, כדתנן (ידיס פ"ג) אשה אחת צמלת לפני ר"ג אחר לה צתי וכו', ואמרו אם צמלת אשה אללך לבהמ"ד על השאלה מהא רוחה אחת כאלו ילדה מייך, כדי להרחיק ההרפור (ע"ש צקול הרמז), ככה צדנר מרים ואהרן מענין ההזדקקות צמלת יפת מראה, כמו את היופי צמסוכו, כענין צית מוכוער צית מופלר, ומעוררות מרים ואהרן צמלת היה על שפירש מוננה לצלי הזדקק לה, כמ"ש חונקלכ חרי אחתא שפרתא דמסיב רחיק, וכן פירש"י לדנ"ל, ולזה הסכים הראש"ע ור"א. ורוב המפרשים ימלאו צמליתם זה צמלתי דלם כן עיקר הספור חסר צמקרא, שהיו מדצרים עליו על שצמלתיקה והפרישה ממנו, כי לא הזכיר רק לקחו אותה לאשה, ולזה צמרו יותר לפירש כפשוטו של מקרא שהתרחמו עליו על שגשג כושית צמלתי מלך מ' שנה צמלתי כוש, כמסופר בצמר צדנר הימים של משה, וצוה צמר הכשצ"ס, ואנכי לא כן צמלתי, כי משמעות לשון המקרא יורה לנו דלא כפירוש רש"י

רשעים, דאס מערומעס על משה היה לפי ששנא אשה כושית, הייל למקרא לומר. על אשר לקח אשה כושית. לא לאחר הלוקיין ולהקדים האשה, זה יורה כל חיד הסודע טעם תלית הלשון. אמנם טעם המצרים במקורן הודעת הכחשתו וממנו אינה טענה לדעת, אשר שנתנו צעיק הוראת מלת אודות; מלת אודות מתורגם צריכ עסק, ופעלי הלשון גדרוהו לפנין גרם וסנה (אורחאכע, פערזאלאכסאונ), ואמרו שכן נקראת הסנה אוד לשון ערני; ואין זה כחן לדעת כי בכל מקום מוזכר הוא עם מלת 'על', על אודות הבאר, על אודות האכזר, על אודות ישראל, ואשרי שמת על לצדו יורה גם כן על הסנה הגרומה, כמו על הכרעה אשר צרכו, על עזוב את תורת, אל ירע צעניך על הגער ועל אמתך, וכמוס רבים אין מספר שמת על הוראתו הסנה (וועגען), ואין נפרש אם כן מלת אודות המוזכר אליו גם כן לשון סנה, למה לנו לחזר יחד צריכ להוראת הסנה שתי מלות אם די נאמת מהן, לכן נראה לי לפרש מלת אודות לשון הכחשה פרישה והדלה, כי בלשון ארעי שרש אד הוראתו על גלגול ותעטפת הדבר להחזקת הדבר (וואָללען, ווערפֿען, שליידען), כי על הגורם להפיל ולהחזיק דבר מיד מצדו אמרו (ציק ליט) אדי אדי, וכן על הגורם להפריש ולהחזיק שטחנה ומתחלת אמרו (צילע ליט) אדי אדי, ופירש'י שם שהוא מלשון עברי וידו אכן צי (איכה) לילא את קרנות הגוים (זכריה ב'), ודומה לזה וידא ירעס את ישראל מאשרי ה' (מ"צ יז), ואמרו על המרוק מאלו ומתעטע צארץ לא לו יקדמוני ציוס אדי (תהלים יח) דמרגומו ציוס טלפולי, וכן המקל שמיניך צו העלים הנזכרים נאם עד שידלו זה מה כדי שילחו האור בכל לדי (פֿיינעווענדער) יקרא אור, אור מולל מלש (עמוס ד', זכריה ג'), כו"ש ר"ש ציוס שם, מכל אלה איז אומר כי גם מלת אודות פי' הדלה והכחשה (ענטפערענען, אנטזאנדערן), לכן יהאשע וכל שסבדילו עומס להחזקת מעלת מרגלים מקדש צרכה, אור (יהאשע י"ד) אשר דבר ה' אל משה על אודותי ועל אודותיך, מלת על פי' הסנה, ומלת אודות פי' הדלה והכחשה, ור"ל צביל הדלתי והספרתי וצביל הדלתיך והספרתיך, וכן כאן על אודות האשה ר"ל צביל הכחשה האשה, ואם נחזיק גם בפרש ד"ה הכחש, לפי שהכחש ענין זה גם בחרבוס יציע על מקרא זה, ים להצין צו מאמר כי אשה ברשית לקח, שפוא נאמת חוספת שאיט לרין, (ורצותי דרשיוו בפרש רנא חוסת ע' ילקוט), ורמזו בזה על האשה הכושית האמתית אשר לקח אז צמלכו צארץ כוש, וכנותנים טעם להערומות עליו בהפרשו כעת מלפניה, וכלו יאמרו, עתה הוא חסר צפירות גדולה להחזקת הסודקקות מאשה ראויה והגונה אליו, וא לא הקפיד גם על נשואי אשה אשר גם לאים המוני אינה ראויה, ונרמז בזה גם כן טעם קראס את נפורה צפס כושית, והוא לזווג המלות כושית ומרומית והיא נפורה, עם כושית אמתית צהיותו מלך כוש, ובענין לשון טפל על הלשון הכהן צב"ק, כמו צמי אכזיב לאכזב (מירכ א') ע"ש הכהן כהן, הכה עכ"ס מוצא המקרא לדר"ל יותר על פשטיה עומה שפירשיו וזלחם: (ג) ענו מאד, לא מנוסו כ"א מדעתו (ספרי) כי ישנם כמה סבות בשמות הגרומים כניעה וספלות לאדם, כון חלישת כח הגוף מפני החללים או ממזג רע ותלישות הכחשתו, או כשימלאוהו פגעים או ריש עד שהוא מתעך לצריות, המעצבים את הדת ומעצבים את הלב ומכניעים אותו, וכל אלה לא היו צמס, אכל מדעתו ורצונו הסנה בדרך ענוה, ואף שלא היה נעלם ממנו סבולותיו ויסקרות, ידע שהוא אצ למכמים ולנציאים, בכל זה היו כל זולתם אפחותים ממנו כחשמים מאל צעניו, העציר אכרון סבולותיו ומעלותיו הנפלאות מנגד עיני לבו והסס עיניו לסודת כל זולתו, ונפש כל אחד מישראל היה יקר צעניו יותר מנפש עמו, עד שצמח להממות מקפר המים למען הילל כפשות ישראל, זה הפלא ופלא ומעלה שאין אשרי עוד, ועל זה הפיד הכתוב שלא היה כחשו צמדת ענוה, ומה יחצאר לנו מה שנקרא כאן בתואר איש, וצמקוס אשר בתואר אדם, כמאמרם (צמדת קבלת) אדם אחד מאלף מלאכי, אדם זה משה שנה לאלף דור, כי מנד צריחת מה טבעו היה נוטה לרע יותר מלבוש, והוא תאר אדם, אמנם הוא זיך וטייאר חלק מומרייתו כ"כ עד שמהסך צו לטבע שניה להיות נטיית מומרייתו רק לטוב, והוא תאר איש, (עמו"ס צבלק לא איש אל ויכז צבצל שצין אדם לאיש, וצריפ וחזת הכרעה משה איש האלהים): (ו) אם יהיה גביאבם, רש"י פ' אם יהיה לכם נציאים וכו', ולראצ"ע חסר הכתוב ופי' נציאכם נציא ה', ולרש"י נציאכם צמקוס שם המקרה נציאכם, ולדעת אין לרין לכל הדמוקים האלה, כי מאמר זה סחר אל משה, כנגד מה שאמרו הלא גם צנו דבר והסו מעלתם למעלת משה כמסו כמסו, וכמו שהם צמדרגת נציאים כך משה אינו צמדרגה יותר עליונה מסו, וגם הוא אינו כ"א נציא, על זה נא מאמרו ית' אליהם להודיעם שאינו צמדרגת נציא לצד, כ"א מעלה יותר גבוה, על זה אמר, אם יהיה נציאכם ר"ל אם לא יהיה משה כי אם צמדרגת נציא לצד, ה' צמחאש אליו אחורע וגו', ר"ל היה די לו אם אכני ה' הייתי נראה אליו צמדרגה קטנה, והיא מלחית

מראית הלילה (ווארע ער פראשעט נור, זי ווירדע איך עוויגער מיך נור), והגניזה תסכתה לזה, ולדברים האלה שפיר אמר קרא מלת אליו זו לשון יסוד. במראה אליו אתרוע, פרט"י סכינת סמי חין נגלית עליו באספקלרי' המאירה, ועל ומראה ולא צדקות האומר צמחה פי' מראה זה מראה דבור טאני מפרש לו דבורי צמחית פנים; והוא מן הספרי, וציקרא דבה כל הגניזים לא ראו אלא באספקלרי' מלוכלכת ומטה ראה באספקלרי' מלוכלכת; ומשמעות הדברים יראה שולשון המקרא למדו כן, מדכתיב מראה פנים צמח"ץ פנים צמח"ל, וצמחת חין סמי נקוד זה ענין מסתקן ויתרון מעלה כ"א שזה מתוקן בלשון זכר חס בלשון נקבה, וכמו שהפיר הסכם כוריה פי' דבריה, וי"ל כמו שפירשנו נקודותיהם יורו על הדל זכר ונקבה, הוא עלמו ההדל למסרון ומעלה הנבואה, כי כל דבר שצרכנו מקבל השפעתו מדבר אשר ידובר בו בלשון נקבה, כי על הפנים שהם משפיעים לארץ יאמר האליו השמים בלשון זכר, ועל הארץ המקבלת השפעתו ממעל לה יאמר ותשפיע הארץ בלשון נקבה, וכן הלכ שצדקם אשר ממנו מולאות פי' הגוף, והוא המשפיע בכל האברים ידובר בו בלשון זכר, ולכי ראה הרבה חכמה, אמנם שאר איברי הגוף שכולם בכלל מקבלים השפעתם מן הלכ ידובר גם בלשון נקבה, דים שופכות, רגלים מעהרות, עיניך ראות, שמחה אזני, וכן בשאר האברים; והנה לוח הזכריות המלוטש מחד (געשליפענעם גלחם), אשר מלד אחד שבו משום טיחה על פניו, ועל ידי זה יתעבד עין הראיה מלהסתכל בצורה העלמית העומדת בלד השני, ואמנם בלד המלוטש יתעבדו הטרות העומדים בדה, הטרות האות המתרשמת מתוך הזכריות וכל הראיה לראות, והוא המכונה מראות הטרות (שפיגעל), והיותו הלוט הזכריות בלשון זה להראות הממונה המקבלת בלד המלוכלכת שבה מדבר העומד בדה, לזה ידובר בה בלשון נקבה, מראה בל"ק קמולה. הנה לכמה זו לפי שכל הגניזים שלא זכו להשיג הדבור האלהי הנבואי בעלמיותם, והיה מן הטרין אללם שיתלכצו הדבורים הנבואיים צמחים וסדות, כמו סיר נפוח, מנורת זהב, עקל שקד וכדומה, הנה בלשון זה לא ראה הגניז צמחיתו הדבור העלמי המדובר ממנו כ"א דוגמת הראיה הטרות המתרשמת בלוח הזכריות, שאינו רואה עלמות הדבר כ"א דוגמתו, ולזה תכונה מראית נבואתם צמח מראה צמח"ץ בלשון נקבה. אמנם משה להיותו זוכה למראית פנים פח"ש להשיג הדבור האלהי בעלמיותו בלתי התלכצותו דמיונות, עד שחמרו עליו השכינה מדברת מתוך גבורו כציבור, לזה תכונה מראית השגתו המעליתית צמח מראה צמח"ל בלשון זכר, שהוא הלוט הזכריות שאין טיחה משום זה ויכלו לראות מתוכו הטרות העלמית העומדת מלד השני, ואין הממונה מעליית דמיונות, ועין הראיה יכולה לשלוש דברים העלמי כמו שהוא: (1) בכל ביתי גאמן הוא. כאשר הגאמן צבית חצרו ויכול לכתוב כל עת אשר יפתח כן הוא יכול לדבר כל דבריו בכל עת לפני כענין עומד ואשענה, כי המפרשים; אמנם חין לשון ביתי מבוחר היעצ לדבריהם, ולדעת יודיע צמקרא זה מן זכות וספיריות מומרו שלא יעלנו הגשם מלהתרומם אל מעלה הנבואה, כי שאר הגניזים מומר גופם היה מעבד אותם מהשראת הנבואה אליהם בעוד רוחם עם גוייתם, וכל זמן השתתפות נפשם עם מומר גופם, לכן איצריהם היו מודעזים חסלה וכשל כח גופם עד שתתפשט הנפש מן גשמייתו ותפרוש הנפש בלד מה לעלמה ותשאר לבדה פנים מן הגוף, אז תחול עליהם הנבואה, אז כשהוא יסן שמרין לנפשו המתחלקת אז מן הגוף, כמו שנאמר בצדקיהם והנה חיה חסכה גדולה נופלת עליו, וצדקיהל הורי נהפך עלי למשפחת ולא עלתתי כח; אמנם מרע"ה לגדל פויה מומרו הזך והנקי לא נמנעה ממנו הנבואה גם צהקץ, כי מלד זכות מומרייתו לא היה מתקן מצדל לעבד עליו ההשגה היותר גבוה ומרומם צמעלה גם בהשתתפות גופו עם נפשו, כעדות הכתוב כאשר ידבר חיש אל רעהו, כמו שאין אדם נכח ומודעזע לשמוע דברי חצרו, כך היה משה צממעו דברי אלהי צמח גופו בלתי הודעזעו וחלישת איצרים מצלי שום יראה צהלה והתמוגגות הגוף, ועל זה אמר מלת גאמן שעיניו הקיום והעמידה הפך חלישות הגוף וכשולן האיצרים כמו יחד צמקום נאמן, דתרגומו באתר קים (דויערהאפט), ושם ב"ר' הוא כו"י אל בית הסכמה, כמו חכמות צמחה ציחה; וטעם הגמח שם בית על הסכמה, כי בית יאמר גם על התוך והפנימית, כמו מציית ומצחץ חלפנו, ופנימית הסכמה האמתית נעלמה מעיני כל פי, לכן ישמחוהו ר"ל גם על חכמת המורה (כצטוטת מ"ד) אשר וציית צייתך זה גמח יע"ש רש"י, ומכרשצ"י בראשית (י' צ) אורייתא קאי צין חרין צמים; וטעמו בכל בית הסכמה, בכל עיניי השגות הפנימיות, (חין מיינעם איינערן), חף היותר גבוהות ונעלמות, הוא נאמן ר"ל הוא קיים צמח גופו (אויסדויערנר, שטאנדהאפט), לא יחלשו איצרים כי הם מוככים ומטוהרים עד שגם הם ראויים להשתתף בהשגת הנבואה: (ח) פה אל פה. ת"א ממלל עם ממלל, הרחק את ההשגה דרכו, ולהמפרשים טעמו בלתי אמנעי; אמנם לדבריהם מה הוא לשון אל פה והוליל פה אל חון, גם שם פה המיוחס אליו ית' מבוחר צמחרים שהוא כו"י אל המלך השלום

השלות מאלו ית' לדבר דבר צמנו כמ"ש כי פי לזה, ואף יורה מלת פה כאן על הפה על צלחי חוננתי; ולדעתי אין מלת פה אל פה הוראתו כאן על אבר הדבור, אבל הוא דומה למה שכתוב (מ"ב י') וימלא את בית הצעל פה למה (ופה כ"ה) מלא את ירושלים מפה למה, (וצעזע"ה) הארץ אשר מלאה מפה אל פה, שהמכוון בכל חלה מן הקלה אל הקלה, מתחלת העיר עד סופה, ומספת הבית מקצה מזה עד סוף קצה האחרון שבו, וכן כאן אשר שאמר שהוא הנאמן בכל בית הכרמה, הוסיף לאחר: פה אל פה לדבר זו. כלומר מן קצה הראשון שבבית הכרמה עד קצות האחרון אורכ' לדבר עמו, שאיני לריך להעלים ממנו שום ידיעה ומכמה, כי מוכן הוא להפקשר בזהות הגורות הקדושות והטהורות עד שיוכל להסתכל מלטה הראשונה עד טבור הארץ: וחמונת ה' יביט. פירש"י מפסי' זה מראה אחרים כענין שנאמר וראית את אחריו; ענין מראה אחרים כבר פירשו הראשונים שהיא ההשגה מלד פעולותיו ית', ובמנה ותדע שבשם חמונה יובן ענין מראה אחרים, כמאמר רז"ל וכפי הבנת הראשונים הנ"ל שהיא ההשגה מלד פעולותיו, כי כבר הצדילו בעלי השלשון בין שם פסל לשם חמונה, והוא. שם פסל הונח על לוח ההפסלת כתבנית אחת נמלא מהצדדים מצלי השבחה על פעולה הנמלא ההוא, אמנם שם חמונה הונח על לוח אשר בתבניתה תרומה על אחר פעולה, כמו שהגדו תוספתי העמים על רמית היושר ילידיו חמונה חשה מוכרת עינים וזיהא מאזני משקל וכדומה כדוד, ובמכילתא (פ') יתרו צפ' לא תעשה לך פסל וכל חמונה) אמרו פסל גלוסה, חמונה חמונה, יע"ש. והיה לפי"ז טעם וחמונה ה' יביט ר"ל יבין וישכיל פעולותיו ית' המהימנות המליחות:

יג (ב) ויתורו. פעל הכנול והספוט נקרא חור ע"ש סופו, כי הוא המציא לידי התר ספק, כי תכלית המהפסל להחיר לו מה שהוא מוסק צו ופאיינו יודע, וכאשר ראש או השיג אותו דבר המוסק כבר הותר ספקו והעלמותו (אויפגעלזאט), ומזה גם כן ולא תתורו אחרי לבכם דהיינו לכבות כל דבר שהלכ בוטה אחריו מן הדברים הנראים טובים, אם טובים הם אם לאו. (רש"י: (שז) לתור את הארץ. יש הצדל בין תר למרגל להשדל, האיש אשר יתור הוא מפקד הטוב, לתור להם מנוחה, לתור להם מקום למנוחם, אל ארץ אשר תרתי להם, וכן ולא תתורו אחרי לבכם ואחרי עיניכם לדרוך אחרי התענוגים; וזהפך המרגל יבקש את הרע, כמו מרגלים אחרים, לראות את ערות הארץ בזהם, וכן הלא בצבור למקור ולהפך ולרגל הארץ באו עצדיו אליך, וכן וירגל עצדך אל אדוני המלך, לא רגל על לשוני, כולם עינים גלוי הגנות והרע. והנה מדע"ה בשלחו שנים עשר אנשים לראות ארץ כנען, ידוע הדבר כי לא ללדך שלח אותם, כי היתה ארץ זבת חלב ודבש פי ה' דבר, והיות העם היושב עלי' חזק או רפה מה מעלה ומה מוריד וה' ילחם להם, אך שלחם לתור את הארץ למען יראו את טובה ויגדו כבודם אל עם הארץ, ויחזקו ידיהם ללכת אחרי ה', והמה השמיתו התעיצו עליהם והספו מתעבת שולחם, ע"כ אמתו קוראים להם שם מרגלים, גם כי בפרשת שלחחותם לא נקראו כ"א שם חמים. ואולם במשנה תורה כתוב לאמר ויצאו עד נחל אשכול וירגלו אותה, כי באמת כן היה הדבר, כי מעשה מרגלים עשו ולא מעשה חמים, גם כי לתור נשלחו ולא לרגל, ע"כ כתוב שם אחר הדברים האלה, ויקחו בידם מפרי הארץ ויגדו אלינו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה"א נותן לנו ולא אציתם לעלות, והנה למראה עינים העיקר חסר כי זה שלא אצו לעלות לא היה על אדות טובה הארץ אשר אמרו המרגלים כי אם בצבור אמרם חסר כי עז העם, ועפ"י דרכנו אין המקרא חסר דבר, כי באמרו וירגלו אותה, כבר הודיענו כי הולילו עליה שם רע ולא נשאר לו להגיד רק את הטוב שאמרו, ע"כ הוסיף ואמר ויאמרו טובה הארץ, להוכיחם כי גם כי הולילו עליה דבר היה לא יוכלו להסכים תחת לשונם את יקר תשארם. ובדברים אחרים ויחפשו וי' מה שכתבתי שם: (יח) החזק הוא. חזק לב ובכיר רוח (מוטפאלל, קיפן), הרפה רפה ידיים ונמוג לב (מוטפאלל), כמו רפה רעשק, ורפו זה כל ידיים; ולא אמר העלום הוא חס מלש, כי דבר כזה אין נקל למרגלי ארץ להמנון, אבל נקל להכיר בין אציר לב לנכה רוח ונעלז (כל"ש): (יט) הבטחתיים אם במבצרים. ממה ישועם בשלח זכר וצלשון נקבה, אל המחנה האחת, מי לך כל המחנה הזה, בחור המחנות, ולא יעמאו את מחניהם (וצרנוי האוי, כמחולת המחנים) וכן כאן הצמחנים, ועיניו קצוץ מיל החומים למערכת מלחמה (ללגער) והוא מוסב על ומה הערים, לפי שיש עיירות פתוחות מאין חומה וטח לו לשונם לצוא עליהם, לכן חומים סביב העיר חולה לה מיל חנטי מלחמה העומדים נגד האוי. והיו הצמחנים, אם הערים הם צמחנים, ששוכנים חולה לכן מחנה באנשי מיל (ללגער), אם צמחנים, שהערים הם מוקפות חומה דלתים וזרית ואינם לריכים לשמירת מיל מחנות חולה לכן, ואם נכרם הצמחנים כחרגומו הפנחין, ערי פרות (אפגענע שטאדטע) לריכים לדחוק מלד בהתקשרות המקרא כמו שאמר הרא"ש שהוא מוסב על החזק הוא הרפה. גם קשה ללוקקלם

לאונקלם מה נשתנה כאן ממקומות אחרות שנקראו ערים פתוחות מאין סומה צמח חרשים, צמחיהם וצמיהם (מ"י ערה כ"ה ט"ז) צמי החרשים (בהר כ"ה ל"א) דחגנומם פליחא, וכן ערי פרוז (דברים ג' ה') חגנומם פליחא. והיה לו לומר גם כאן הצמחים, או הצמחים: (בא) עד רחוב. ח"נ"ע עד פלטיית, נראה שפי' רחוב מענין רחובות קרי', וטעמו עד הרחוב שהיא צמחיה ממה. והגר"א אמר לפי שיש עוד רחוב (יהושע י"ט כ"ח ל"ו) ורחוב וממון, ואשק ורחוב, לכן אמר כאן אותו רחוב שעל דרך ממה שהיא לפניה מערבית של ארץ ישראל כי הם הלכו אז לארצו ולרמזו, כי מדבר לין היא מזרחית דרומית, וממה היא מערבית לפניה, וממה אינו מערי חיי, ולעומד יהיה גם הם מערי ארץ ישראל כמ"ס מדמשק עד ממה, דהיינו מדמשק שהיא בלפניה מזרחית עד ממה שהיא בלפניה מערבית: (כב) שבע שנים נבנתה. לרבותינו יודיענו במקרא זה שצמח של ארץ ישראל, כי עפר מדינת חזרון הוא דק וקלש ויבשה מוצקה, לזה לא היו מורשים חורעים אותו חצות מאכל חם, כי אינו ראוי כ"א אל מרעה האלן האוכלים עצמים הנלחמים סם, ובכל זאת היו פירותיה יותר ממוצחים מפירות הגדלים צמדינת לוען המסובתת מחד צפירותיה, ולפי"ז מלת שנים דקרא הוא מענין ולא שנה לו (ט"ז כ"י י'), שענינו כפילת הדבר (ויעדערהלען), כי גם שנה שונת על המשך זמן שנים עשר חדש (יאהר) הוא מענין ההמרה ההשנה ההכפלה, כי ממנו והלאה יסורו ויסורו חרע עמות השנה לסדר מהלך טענים (חיין ויעדערהקערהען דער געוואלטיגען נאטורעשרעיינוגען); וכן מלת נצתה אין ענינו כאן ציין הצמים והסומות אבל ענינו ציין הגדולים והפירות (וכמ"ס רש"י מלשון חנה ממה), כלומר מיושבת צפירות, ולאשר יאמר גם האשכנזי על האדמה שמהרה ותרעה להוליך פירות (דאם לאנד צעצויען), ומלת לפני יבא כאן לענין העקר, כמו אל חתן את אמתך לפני בת צליעל (ש"א א'), ובענין והיו לאסור ולא לפני (ירמיה ז') שהוא ענין חסידות (געאכטעט), ולפי"ז יבא למרעם ומצרון שבע שנים נצתה לפני (מצרון. וואר זיעענעפאלך פאָרצוגלייכער צעצויען אלס דאס מווארעטשע לוען), והר"א נדחק בזה. ומסתמי' דר"ל בזה שצמח פירות חזרון דבר הכתוב, מנ"ש אחריו ויבאו עד נחל אשכול שהוא קרוב מאוד למצרון (כאשר יודיענו כותבי גילות הארץ), אשר כרתו משם האשכול הילול צמחו מגדר שבע פירות שאר הארצות: (כג) עד נחל אשכול. אף שעורנו לא היה שמו כך הוכיח שם זה לפי מה שנקרא המקום הוא אחר כן על ידי אותו המעשה (הראצ"ע), ולרבותינו (צמדצר רב) אשכול חיהו של אברהם היה (ענר אשכול וממרה וסם צעלי צרית אברהם), ונקרא אשכול על אדמות האשכול שפחדים ישראל לברות ממקומו, לדעתם היה שמו כך מיימים קדמונים צימי אברהם והיה נקרא אז נחל אשכול (דער צעצויערס אשכול'ס), כלומר אמות נחלם וקנין של אשכול, נחל מענין ונחלו נחלם (אייגענטום), אשכול הוא שם עלם פריי לאהבו של אברהם, ושם זה שהיה לו מקדש נשאר לו אבל לא לפי המכוון הראשון כ"א לשם כוונה אחרת ע"ש המאורע ע"ש האשכול אשר כרתו משם, וקראוהו נחל אשכול (דאם טיהאל דער טרויבע), נחל ענין עמק ומיסור, אשכול על הפרי; ואפשר שלכוונה זו אשכול הראשון הוא חסר ויין כמו שם עלם הפריי שהוא חסר צלך לך (י"ד י"ג) גם (סם כ"ד), ואשכול השני שהוא על הפרי הוא מלא ויין, להורות על שני המוצן שציניהם, וכבר מלאנו שם אחד למקום והוא לכוונה מתחלפות, באברהם נאמר (וירא כ"א ל"א) קרא למקום ההוא צאר שבע כי שם נצתו שניהם, וצליחק אמר (תולדות כ"ו), ויקרא אותה שבעה ע"כ שם העיר צאר שבע (ע"ש צראצ"ע וצראצ"ן). ופי' אשכול לצד צלל מלת עננים קרן עננים (אייגען קאס מיט וויינערטרויבען), ולפעמים יבא מלת אשכול לצד צלל מלת עננים אחריו וירה על הפרי, כמו (ישעיה ס"ה) המירות באשכול (מייכה ז'), אין אשכול לאכול: במוט בשנים. בהשתנות ובמתחלפות הטעמים (אין וועדערהלען אצוועקסלונגען), שהנשאים אותו עדי' צפרקה הראשונה לא היו יכולים לנשאה גם צפרקה שניה מכודד משאו, אבל היו לריבים שנים אחרים לצוא ולהעסק צו, וכן ממקום למקום היו נושאים מתחלפים זה עם זה, והוא מענין ולא שנה לו (ט"ז כ"י), כסיל שונה באולתו (משלי כ"ג) שעניים כפילת פעולה אחת, ושנה את צגדי כלאו (ירמיה י"ג) המתחלפות (וועכעלען), ומלת שנים שירה על מספר חזוני (לוויי) אינו רק כפילת האחד, דומה לזה תועבת ה' גם שניהם דומים כלל, שהוא לצ"ש (תמורה ל' ז') שטייין, וצ"ע מ' חין' ונכון. דוגמא לדברי חיתא צמדכרעצ"י דמתחלה נשאוהו כלל ויהושע ואחר כך נתנוהו לאחרים לנשאו, ובתלמוד גממו על זה שהוא למותר, כי הנשאים צמוט ח"א רק בשנים, ופירשוהו צמי מוסות וסומות נשאוהו: וישאוהו במוט. לפי הנראה הוא כמו ונתנו על המוט (צמדצר ד') והוא עץ שנוטין עליו דבר לשאת אותו (בשרע) אומם צמדכרעצ"י (ק"ס ע"ג) חיתא אשכול הוה חליה צמורה, וצמד דהוה מתחבר צמחיה אקרי צמורה, לצת קרייה מוט, דכתיב וישאוהו צמוט ההוא דאשתמורע ההוא דכרתו, כי הצ"ח פתוחה כליווע וסומרה עלמה הוא המוט: (כד) על אדמות

אודות האשכול. אשרי שהוראת מלת על הוא על הסבה (וועגען), אל ירע. צעייך על הנער, על הצרכה אשר צרכו, על עוזתם את תורתו, ואם נפרש מלת אודות גם כן מענין סבה (וועגען, אורזאכע), אם כן למה לנו שתי מלות להורות על הסבה, והיה די באמרו על האשכול, וגם אם נפרש אודות עסק וענין כתרגומו, עדיין אינו מיושב לגמרי, מהו עסק וענין האשכול הלא ענינו מפורש בזה היטב צ"ש אשר כך אשר כרתו מעם; ויתכן שיהיה מלת אודות דומה צמודנו למלת מחד, שהונה להוראת הפלגה הדבר, אם נכמות אם באיכות, כמו והנה טוב מחד (ועשר, אויסערארדענטליך), וטעם על אודות האשכול, לכצת הפלגה האשכול אשר כרתו מעם (וועגען) דער אויסערארדענטליכען ערויבע) שהיה צבמותו ואיכותו יוצא מן המורגל הפשוט עד שהולכו שנים לשאור, ולרבותיו שמנה; וציאור מלת אודות על הפלגה מתקיים עם מ"ש למעלה, בהעלותך (ל"ב ה') בעל אודות האשכול הכותית, להרחקה והפרשה, כי כל לשונות הצדלה והפרשה הם על שני דרכים, אם להצדיל בין דבר לדבר מצלי לתת יסודן לאחד מהם, וגם ענינו הצדלה לעלוי הדבר, כמו והי מצדיל בין מים למים, כי הצדיל אלהי ישראל אתכם, והפלה הי' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים, ונפלינו אלי ועמד, כי כל דבר מיוחד שאינו מלוי הוא מופרש צענינו מאותו שמוציא ממנו, וסמך; וקדו לומר שמענין אודות הפלגה מצלי אחר ויספר משה למתנו את כל אשר עשה לפניהם ולמצרים על אודות ישראל, לדעתת המפרשים, מלת אודות שם גם כן מיותר שהוא כפל מלת סבה לו עסק, מהו עסק? ולפי המצורף טעמו בצדיל להראותם הפלגה דומות מעלה ישראל שהיו נצזים צעני מצרים עשה בהם הנפלאות האלה, על אודות (דער פֿאָרגלייכייט ישראל'ס וועגען); וזהו יובן מאמר ממנו לאמנון (ש"ב י"ג) אל אודות הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי לשלחני (אשר להמפרשים שם הוא מקורם ומצולצל ע"ש רד"ק), וטעמו הלא הרעה הגדולה הזאת לשלחני יותר מופלגת צרעה מאחרת וגו', ומסרון הי' ההפלגה הוא מלוי צבאות, והפלגה זו לרעה היא כמו והצדילו הי' לרעה, והפלה הי' את מכותך, ומכנסו על אודות וגו' (חיצו ניקט אָנגעדעכערט); ויש מקום לבאר עד"ז גם שאר לשונות על אודות שצבאות, כמו (תולדות כ"י) ויגירו לו על אודות הבאר אשר חפרו, פי' אודות הבאר גם כן הפלגה הבאר, שהיה מוצא צמיימי הטובים (אויסערארדענטליכען צוונגען) וכמו שלמדנו רח"ל (בצראשית רבה) שהיו צמיימי מים חיים, וכבר אמר רמב"ן שם שהוא הבאר אשר כרה אברהם ע"כ שם העיר בזה שצנע ע"ש הבאר אשר קראה כן האז והבן, ע"ש. ולפי"ז מה שנאמר (ירמ' כ"א) והוכית אברהם את צימלך על אודות הבאר, יהיה גם כן פי' הפלגה הבאר צמיימי שהיו מים חיים: (כו) וילכו ויבואו. אם מלת וילכו יורה על פעולת הליכה, הוא למוחר דבר אחר וישונו. לכן נראה דמלת וילכו יורה על הזריזות והתאמנות, כמו לכה נשקף את אצניו יין, לדשוך לכה לא יורה על פעולת הליכה כי"ל על זריזות פעולת נשקף האמור אחריו, וכן וילכו יורה על זריזות פעל ויצאו, כי צאם לפני משה לדבר בגנות הארץ היתה עדות גדולה מהם, כי הסבור מתורכס, ושקר גמור דבורם אובלת יושביה היא, דבאמת ידענו כי היתה מלאה מנעמים רבים כחצו (יהושע י"א) עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב, וגאמר ונשל גוים רבים מפניך שצנה גוים רבים ועממים, לכן הקדים מלת וילכו, שזירזו עצמם לחטוף פניהם לצוא ולדבר דברי גנות: (כו) וגם זאת חלב. רמב"ן הוסיף מלות ואמר, וגם מקרבו כאשר לויתנו ומלאנוהו שהיא טובה; ולדעתי שמוס וי"ו צמלת וגם חשמש צמקוס מלת ואם, כמו (מלאכי ו') ואמרתם צמה צמיר, ואמרתם צמה גאלנוך ואמרתם הנה מתחלה, ואמרתם עלי, ואמרתם צמה הוגענו, שכולם מתורגמים ואם חמנוך, וכן כאן וגם פי' ואם גם (ויהי ויחלל, וועגן אויך) וטעמו אף שהאמת הוא שהארץ זבת חלב ודבש, אפס כי עז העם, יגיעתו תהיה לריק להגיע אל הארץ הנחמדת, והסתכל שמשתי מלות אלה וגם, אפס וגו', מהם נחשורר כל צבונתם לרעה לכן השתדל להשתמקס: זאת חלב ודבש. כל דבר שקר שאין אומרים זו קלת אמת צמלתו אין מתקיים צמקוס (רש"י מתורגם רבה וכו' צמקוס צ"י דף קס"א) ותו אחת הס' ר' חייא אמר הכי אמר, עאלגה להיחל ארעא דהיית משנה לה כל יומא ואמרת דלית דכוחה, וגם זאת חלב ודבש היא וארימות שסבה על כלא, ללו הכי, דהא זה ספי', אתכלל חד מאינון עזיין קטפו, אמרו אי ללד אסמין קציה לישארל ובצלו כל אינון עקסין וליאוחין, הא בצרעא דמלרים אית אתכלין ואידין דארעא יתיר על מד חרין, ע"כ. נראה דעמו לבאר מלת שלחתנו מענין תשלח קלירי עד ים (תהלים פ') ענין התפשטות והתרחקות (אויסצייטען, אויסצייטען) נפתלי אילה שלוחה על התפשטות והתרחקות ארצו, וכמו שמשמש על הכמות ככה ישמש על האיכות, דומה לשרש גדול, כמו גדלו לה' אתי, גדלה נפשי צעייך, וכנוי נו ככנוי ארץ הגג נחתני, שטעמו נחתי לי, ככה שלחתנו, כלומר הרצתה והגדלת את הארץ לפנינו (דלם דוא פֿאָר אונס אויסגעדעהנט) לרומם ולנשא אותה צמלות יחרות. — וכן מלת גם הוראתו כאן ענין תוספת ורוב

ורצו מעלה (ערהאצטן) כמזבח צנח יי"ד כ"א ולחם יולד גם הוא, ע"ש. והוא מוסב על הארץ, כלומר הארץ אשר הרצית לרעותו והוספת לנוסאו שזנת חלב ודבש הוא, ואינו כן, כי זה פניה הסתומה בגד פרי ארץ מלרים — לפי"ז מלת אשם שאמרו אח"ז אינו על שלילת הקודם, כ"א כעסם וזלזול, כמו אני ואספי עוד דמרגומו דר מני (אויסער מיר) ואין עוד אשם אלהים (ישעיה מ"ה) תרגומו וליח עוד אלהא דר מניך, ועמנו כאן, זולת פתיחת הארץ מלד פירותיה, פתוחה היא גם מלד יושביה: (ל"א) כי חזק הוא ממנו. (בסוטה ל"ה) אמרינן אל תקרא ממנו אלא ממנו, כביכול אפילו צה"כ אין יכול להוליא כליו ועסם, וכו"ה (במנחות ל"ג, ובערכין ט"ו) ע"ש רש"י בפרשת קריאה דין ממנו שנאמר על יחיד (בספר) שדכדכים עליו, ושפיר כחז צה"ס רבים שאומרים על עלמם; וצחוס' ערכין כחזו א"ח ממנו רפי אלא ממנו דגוש, ושפיר כחז צה"ס שיש חלוק קריאה דין אנשי מזרח לאנשי מערב צמלת ממנו, לאנשי מזרח כל לשון רבים נ"רן רפה, וכל לשון יחיד דגוש, ולאנשי מערב אין חילוק כי כולם דגושים, וידוע כי אנשי מזרח הם בני צבל, וה"ק א"ח ממנו לשון רבים בנ"רן רפה אלא ממנו לשון יחיד בנ"רן דגוש, כביכול וכו', ולדעתי אפשר לנצר מחמר זה גם לאנשי מערב ולבספרינו שכל ממנו דגוש, והוא, למה שפירש"י משלי (כ"ט כ"א) ואחריתו יהיה מנון, מנון לשון שר ושלטי, וכן חסד ואמת מן יגלוהו (תהלים ס"א) תרגום מן מרי עלמא, וכלשון זה שמשוהו רצותינו, מנו צית' (צ"צ ל"א), לפי"ז יהיה עסם צמחמר אל תקרא ב"מנו צה"ל וסיר"ק אלא ב"מנו צה"ל וסול"ס, ר"ל חזק העם יותר מן הארון המושל עליו, ושפיר צמר צבל המאמר לשון צה"כ. דומה לזה אמרו במדרש צ"י (שמות י"ז א') רב ועטם ממנו, מאי ממנו, ר"ל מנחם דלחון, אינון אמרי צלציהו דחילא ותוספא דילחון דרצנא ותקישא ממנו מושלטנא דילן, אמנם מה שהגיע את צבל המאמר לאמר ככה, הוא לדעתי, כי אחרי שאמרו הארבלים קודם לזה אשם כי עז העם, והוא יורה על הכח שלא ינולח ועל אמוץ הלז לנלח כל הקמים בגדו, כמ"ש צבלי הלשון צמרש עז, מה זה שחזרו לומר אחר כך כי חזק הוא ממנו, והוא לשון שמשוועותו האמנות כח למטה הרבה מלשון עז, לכן ייחס צבל האגדה את מאמרו האחרון כלפי מעלה. ודע שיש לצבל הערוך גירסא אחרת באגדה זו, ובספלאה שבערכין שיעה נוסחתו, ולא ראה צפמר המערך להחכם לזכורו שהשיב על נוסחתו ועל פירושו, והעחקו דבריו צמנחט ש"י: (ל"ב) אנשי מדות. הרשיעו להחנכל צערמימות לחפוש בללסם עפוש הארץ בכליו היושבים זה שהיא הגורמת מרוע טבעה ולא מקצת אחרות, וזה כי כבר היה אפשר שיסיו מעותדים אל הכליון לכנת עלמם היותם מתכווה נספדת צלחי מקודרים צה"הגהסם, תסולחיס אל צולמוס תאוחסם, תפלגיס דבריו המחכל והמשגל המזיקים את הגוף, וכן צבל שחר הפעולות המתפקדות מעליהם, וכיון שהם צלי רכן והסערה גרמו צעלמם המיתם, עם היות טבע הארץ טוב, לזה אמרו כי אין הדבר כן, אלא הארץ עלמה אוכלת יושביה, היא מנחם ולא לכנתם, כי אדרבה הם כולם כאחד מקטנים ועד גדלים אינם אלא אנשי מדות ולא יתבגר כלל צמוס ענין מענייניהם כ"א צהיות הכל עפ"י המדק הנאותה וההסערה מכוונת, לא ילאו נקודה אחת כלל מוך מן המדה, אט כן אין זה כי אם רוע הארץ והיא היא האוכלת (רע"פ), ולפי"ז יש לתרגם אנשי מדות (מקסיגע מאנגער):

יד (ח) אם חפץ בנו, התעוררו המפרשים על תשובה זו, הלא המרגלי ג"כ אמרו צמנחט ה' אוחטו הולחנו מא"ח לחת אוחטו ציד האמורי להשמידנו (דברים א') והסכימו על מניעת דלוננו יח' להציאם שמה, והם הסיבו ג"כ דרך חנאי אם ירלה (ע' דברים ה"ח) שדק מאד צזה, ולדעתי מלת אם כאן אינו מלת החנאי (וועגן), אצל הוא מלה אמתית, כמו אם לללים הוא ילוצ (וואהרליך) צמחט לללים ילוצ (עומ"ש צ"י) אם יהי אלהי עמדי, ומוצנו כאן צמחט ספץ צנו ה', ולכן חתמו דבריהם ג"כ בצמחון גמור לאמר וס' אחנו": את הנפילים. שם מענין שלא שמונה על ההצללה היואלת מוך לטבע, כמו והפליתי ציוס ההוא, ונפלינו אני ועמך, והאנשים האלה היו מופלאים צגוצה קומחן ויולאים מדרך הטבעי (אויסערפארדענטליך גרשם), או שסם נפילים מלשון נפילה שנתלו ומכלל הסדר הטבעי צקומח בני חסם (אויסגעפאללען גרשם) (רע"פ): (ט) כי לחמנו הם. רש"י פי' נאכלם כלחם, ויצע"ת ארי צידנא מקורין אינון, ר"ל לרעתו לפרש לממנו מענין מלחמה, אשר יורה ג"כ על הנלחון (זיעג), כמו לא לנצורים המלחמה (קבלת), כלומר מנולחיס הם ממנו (ז"א יחד אורחע צעזעגטען), כאלו כבר מקורים צידינו, ומלילה זו קלת נעיומה יומר: סר צלח מעליהם, כלומר את השמם על ראשם ויתעלפו, כמו שנאמר ציונה כשיצא הקיקיון, ותך השמם ויתעלף, והוא דמיון למוך לצבס ורפיון ידס (רע"פ): (א') נאצוני. פירש"י ירגוני (מ"ך ערליינען); ולסרמיק התפעלות הכעס והרגזות ממנו יח' המדוכק מכל אלה תכלית הכדוק, שנה אונקלם ויצ"ע ותרגומו מרגזין קדמי; אמנם א"ל לזה, כי עיקר הוראת נאץ הוא לשון ציוני, כמו

כמו חללו האנשים את מנחת ה' (ט"ז צ') דתרגומו צו (פערלכטען, גערינגשטעלען), וכן חרגונו
 לקמן (פ' כ"ג) וכל מנאלי, ואין כאן התפעלויות חללו ית' חלילה; ומנאלי לרז"ל צדקה (פרשה זו)
 שאמרו עד אנה יעלזוני הדיד (ומשלי י"א) ותפרעו כל עמלי ותוכחתי לא אציתם חללו כל תוכחתי,
 הנה כוונתו צוה לברכותיו שאין לפרשו לשון כעס וסרגוס, רק ענין חרוך וציון כמו צקרא דמשלי
 שם. והנה מלת אנה צ"ל מורה על שאלת המקום, כמו אנה אשמו עולים, ולפירות המפרשים
 יורה כאן על שאלת משך הזמן, ויותר נכון פירוש הרע"ם שכל עד אנה יאזוני. עד אנה בצול
 מהצוי חסדו שיצוני, ועד אנה לא יאמינו צי. עד אנה בצול מהנפלאות אעשה קודם שיצטוו
 צי וישענו אל דברי: (יג) ושמעו מצרים כי העלית וגו' ואמרו אל יושב הארץ וגו', למפרשים אמירה זו
 מחוצרת אל מה שנאמר בסוף הענין מנאלי יכולה, ויש כאן הפסק ענין צין המאמרים, ומלת כי לפירושם
 הוא כמו אשר, גם יוסיפו ענין השמיעה היא הריגתם; ואין לשון המקרא מוסרר היטב, דאי סיפא
 דקרא על איהו מנאלי ישמעו ה' ראוי לוומר. אשר מקצו העלית, ולא להעמיד מלת מקצו בסוף
 המאמר (כמו שהעירונו ע"ז צבראשית אכני עשו צכך); וי"ל לפרש מלת ושמעו לשון הצנה ושימח
 לצ על הדבר, כמו שמע ישראל, כי שומע יוסף, ומלת ואמרו הוא לשון התפארות כמו יתאמרו
 כל פועלי און (פרייזען), כיאמרו צוה ידענו שכונתו ית' בכל הנפלאות שעשה צמארים לא היתה
 חלילה לענות את המלאכים, כ"א להציאם לידי הכרה חמיתית כמלאכות ית' וצוהנחור הכללי צ"ת,
 וצאמת צוה מהם לידי הכרה זו, כמ"ס הירא את דבר ה', ופרעה אמר ה' הדיק, ולזה השתדל
 משה לאמר אם אלה ה' תגמור משפט דיק הלקד להעניש ולכלות את דור המדבר צוה, יאצרו
 מן המלאכים הלוזדים היקרים שהשיגו ע"י נפלאותיך, לא יאמינו עוד שאתה אלהי עולם המנהיג את
 העולם כצח צלתי תכלית, אבל יאמרו שכן אלוהותך לא ה' יכול להשפוט חלל נגד אלהי המלאכים, אבל
 נגד אלהי יושבי כנען אין ציכלתו להשפיל ולהכניע (ע' רמב"ן וכו' צמ"ר), וצוה יתנו המלאכים יקר
 ופאר אל אלהי יושבי כנען לאמר אלוהותם של אלה הנה צעלי כח מנועי הגלות מנך, ויחולל שמך
 הגדול, חיו ושמעו מלאכים כי העלית צכך וגו', יראה מחריטות משפטך על עמך כעת יצאו המלאכים
 שמתוך הגדול עליהם לצד הולאת את העם הזה מחוסר, ולא אלהי כל הארץ יקרא שמך, ולזה
 מנעת להציאם אל הארץ אשר כוונת צראשונה אליה, וצוה ירוממו וישארו את אלהי יושבי כנען. גם
 יש לפרש מלת ושמעו כפעל עבר, וסיו"י כעצם הלא לנתינת טעם לסחור הקודם, כמו המכסה
 אני מאצרהם ואצרהם היו יחיי, שטעמו הלא אצרהם יחיי, ושמעו טעמו הלא מלאכים כצו צוה
 לכלל הצנה (וואסרגעגאנצמאנען) שצכך הולאתם, ודבר זה כצו הדיעו גם אל יושבי ארץ כנען, עד
 שגם אלה האומות יודעים שהולאתם צכך (וכעדות הכתוב [יהושע צ'] שמעו את אשר הוציאתם
 וגו' צלאתם מנאלי ואשר עשיתם לשני וגו') גם אלה ואלה שמעו כי גם עתה שכינתך צקרא העם
 הזה, ועתה אם תמית ואמרו מנאלי: (יד) עין בעין נראה. המדקקים חומרים כי צו נראה
 צמקום נראית; לדבריהם העיקר חסר, כי לא ידענו לזי ה' נראה, גם חלילה חלילה שיהי' האל
 נראה עין צעין. ופי' רש"ל מלת נראה היא לשון עבר לנכתר והוא פעל קחמני, ומלות "עומד
 עליהם" מחזרות גם אל "אתה ה'", גם אל "וענך", והטעם הנה ראו כל צבר יחדיו כי אתה ה'
 עומד עליהם (להגן צעדם ולהלילם מכל חסר), וגם ענך עומד עליהם, וכ"ז נראה עין צעין;
 ומה שלא נכתב נראה אותך ה', הוא דוגמת מה שכתוב מדוע ראיתי הנה חתים נבקים אחור,
 ואין כתוב מדוע ראיתי אותם, והטעם כי צמניהם חסרה מלת כי, ראיתי כי הנה חתים, נראה
 כי אתה ה', זה אמנם לכוונה גדולה, שאם ה' כתוב נראה אותך ה' ה' צמנע שראוהו צראית
 העין ממש, אבל עכשו מנעם לא צראו אותה אלא שראו שהיא עומדת עליהם, ראו צעניהם שהיא
 מנן צעדם צלי שיראו אותה; וענך עומד עליהם. ח"א וענך מטייל עליהן, וכתב"ע מטייל עליהן
 שלא יתקון משרצו ומשרא, יראה שפי' מלת עומד לשני פנים, הא' ענין התפשטות (אויסגעדעהנט),
 שהי' העין מתחזק על המהמה להיות עליהם כלל, והצ' עמידת העזר (צייטשטאנד), שפי' מכה
 העין היו נלולים משרצו ושמם ומחרם משר, כי לשון עמידה אינו צאמת כ"א התפשטות הדבר להיות
 זקוף הקומה למעלה (געשטרעקט), ולזה ישמש ג"כ על התפשטות הדבר והרחבתו צמרתו זמני,
 כמו למען יעמדו ימים רבים, והארץ לעולם עומדת, ויורה כאן לשון עמידה ג"כ על התפשטות
 והרחבתו העין מרחצ מקומי להיות מכהם על כל המהמה (אויסגעדעהנט), וכן ישמש עמידת העזר
 (דניאל י"צ) העומד על צני עמך להפוך צמרתם, וצקלהת חכמתי עמדה לי, והוא להשיג דברים
 נכבדים, (ובתהלים ק"ט) יעמוד לימין אציון, לעמוד על נפשו, והוא להלילם מכל צרה, ושתי
 הכוונות האלה כללו המתרגמים צמלות עומד עליהם, כלומר מתחזק עליהם להיות כלל להלילם משרצו
 וחרם (לום צייטשטאנד אויסגעדעהנט). — דע ששם עין צעין זה אף שרגילים לפתרו (וואלקט)
 שהוא שם לקטור דק העולה מן הארץ שיש צו לתלותה, כמו צעני עין על הארץ, אינו כן צאמת,

לחיים רבותינו מחשבות עמוד הענק שהגדי' כל הנמוך והשפיל הגדול הכה נחשים ועקרבים מכזר ומרעין לפניהם, ובמדברשני' (ויקהל ר"ג) הוא עננה דכתיב וענן ה' עליהם יומם וענן עמוד עליהם לילה ויהי עננה דנהיר חסיד וכל נהירין אחזין בו הוא עננה, ואין זה פעולה עין הטבעי, וצאמה הוראה העיקרית של שם ענן הוא כסוי ועטוף (דעקקטן, היללען) כמ"ש צעלי הלשון, והצילו מלפון ערבי ראי' לדבריהם והוא הנכון, ולזה הונח על אחיזה עינים שם מעונן, ע"ש כסויים והעלמם, ומה שהשאל על הקטורים (וואלקען) שם ענן, ע"ש שהם כמו מכסה על ראשינו, חסו שקראו רז"ל את ענני הכבוד בשם סכות (כר"ע צמחלחא פ' צא), ויצא סכותה אין סכות אלא ענני הכבוד צמחמז וברא ה' על מוכן הר ליון ענן יומם כי על כל כבוד חוסה ותהי' ללל יומם, ותגדום על נוכן יומם (ישעי' ד') ענן יקר יאה מטיל עלוהי צימחמז, כלל שדי יחלוקן (תהלים ל"א) תגדומו כלל ענני יקרא דשדי יציה, יסית חשך סחור סניבותיו סכותו (תהלים י"ט) תגדומו ואשרי סכינת' צערפלא וחסמזי צעננא יקרי היך מטללחא, וכאמרוס (תגיגה י"ב) מלך אל מי רם ונשא חושך ענן וערפל מקיפין אותו, וספיר פ"י הגריא (צמקוק ג'), ונוגה כאור חיה' קרנים מידו לו וסם חנין עזו, היינו עמוד אש ענן וסכינה סהיו מהלכין לפני ישראל צמדד, ונוגה הוא עמוד האש, כי נוגה הוא אור הסחר, ואור הלילה הוא ג"כ אור הסחר, ח"ש ונוגה כאור חיה' ר"ל כאור המאיר ציוס חיה', קרנים מידו לו הוא עמוד הענן שהוא זכירה עלאה והוא אור הסחר מאור הסכינה, והוא מידו לו (עמ"ש צוארצ צנשאתי את ידי), ושם חנין עזו הוא סכינת כבוד אל המתלבשת בחוך עמוד הענן, כמ"ש וירד ה' צענן, כי צענן ארצה, וכן ה' אחר לשכון צערפל, וכמ"ש צמדדס שהקב"ה נתן סוכו וכיסו לחליהו ולצופו למשה, עכ"ל. מכל זה מנאר שעיך הוראה ענן הכבוד הוא ענן המכסה והעטיפה (פערטילונג) שסכינת כבוד אל מתלבשת בו, ולזה אחר כאן צמחלחא שענן הכבוד ה' מקיפין את מנחה ישראל מכל לך, אי"ב ה' על המנחה כעין סוכה, ואמרו צמ"כ בסכות הושגתי את צי"י הם ענני כבוד: רחום ורחוק, שמות אלה שם מורים על התפעלויות, לא שיחפעל הוא ית' ויסתנה מנחה אל מדה, אלא מכנים לו שמות אלה מלך התפעלות הכרואים הנוקבלים הסגוי מכה גזירה ה' וועשיו, כלומר הפעולה אשר יצא מן המנחה על המרוס שהוא נמשך צאמה מלך המיית הסמלה והרממות והוא התפעלויות גמורה אלו, אלא ממנו ית' יצא כל זה מלך סקדיו לא להתפעלות חלילה, כי צאדס שמות רחום ומנון צאמה אינם צאים רק מלך חלישות נפשו והמיית טבעו, שהוא נחלם צלער זולמו וכאז צדאות עמל סדור, כי מטעמו להיות הומה וכאז כסרואה צאדן איש שהוא צללמו ודמותו, כי כל המקריים והחלילים סצזה האים אמשר סיגיו אל עמלו ואל צדור, לכן מטעמו לרחם על ומחלו אף שאינו צא מלך הלקד והיושר צראוי לרחם ולחונן ע"ז המעונה, רק צא אליו מלך טבעו, משא"כ מדמו ית' המרוס מכל מיני התפעלויות לא נקרא רחום ומנון רק מלך סיולאים ממנו ענני רחמים ומינה, כשם סקיר ועניו שנתאר צהם האדם שאינם מלך ידיעתו עניני הסקירות והענוות, ככה שם רחום ומנון אלו ית' אינם מלך התפעלויות צהם חלילה, כ"א מלך הפעולות הסיולאות ממנו דרך סכות אומעיות, אם רומיות מלאכיות אם אומעיים מעשים טבעיים, סגורה סכמותו ית' ע"ז האדם להגיעו סכות שנתסכות מן הרחמים והמינה עליו, כלומר להציא עליו טויות סכדמותו אין צאות מאדם לאדם רק מלך הרחמים והמינה, אלא מלדו ית' אין כל הטויות האלה צאות על האדם מלך התפעלויות הרחמים והמינה חלילה כ"א מלך הלקד והיושר הנמשכות ממנו חמיד, דומה לתאר עניו שאין צנפשו שום הרגשה והתפעלויות על זאת, כי צהרגישו ממנה אינו עניו צאמה, כ"א מלך פעולות ענוה הנעשים ממנו הוא נקרא ענו, (את זה למדתי מדברי הרמב"ם צמורה ומדברי הסחר צכחרי, אלא שהורכתי להוסיק דברים, כי הם קלרו מלך כדרך הראשונים). חלע ששמות אלה אינם צמחית עלמותו ית' כ"א צמחית מקבלם, כי אם היו שמות חוארים אליו ית', הי' ראוי לומר מרחם ומנון, אלא אחר רחום חנון צלשון פעול, צזה צא ללמדנו שהנחתם לצד צמחית המקבלים, שמדת הלקד והיושר יולא ממנו ית' על המקבל אותם להיותו מרחם ומנון, כשאר שמות שאינם נקראים ע"ש מחלחן כי אם על שם סופן ותכליתן, כמו וסחי קמח (ישעי' ל"ו), אפיית לחם (שם ו"ו), אף שצאמה נעמן הכמס ונאסה העיבה, אלא על שם סופן ותכליתן נקראו כן, ככה מדת הלקד והיושר שהוא אומיות שמות לפי מה שהם אלו יתצרך נקראו על שם סופן ותכליתן להיותם פעולים הרחמים והמינה צמקבלים, ויתכן לכוונה זו קדם חמיד לפני שמות אלה שם אל, שהוא לשון כס, וטעם אל רחום ומנון, הוא יתצרך צעל הכס האומתי להספיע כל אותן האומעיים והסכות הסכיות הצאות על האדם לטובתו רחום ומנון רלה לומר מרחם ומנון, דעת המפרשים טעו לכאן ולכאן צאיכות ססבון הי"ג מדות (ערב"ס ורי"א), והרמב"ן כתב, חנון ורחום ארך אפים הם צאל עליון, לכן לא הזכיר מרחם ומנון ומאריך, כי הוא עלם פעול למדות ההם, ודבריו אלה

הסתוויים נודעים ליודעי מן. והריא כחז כי מדת רחום זו יתצרך תורה צפונות על הסודות
 שפועה עם הסודות והדעת אשר יתקן לאדם אחרי צרכותו, ולפי שאלו המדות אינם כפי המקצלים, כי
 אינם עדיין רחיים לשכר, לכן צא בלשון פעול, כאלו יורה שהם ממנו ית', ולא ידעתי כוונתו כי
 צאמת כל שאינו לפי המקצלים ראוי להקרא פועל, וכל שהוא לפי המקצלים ראוי להקרא פעול,
 כמציאת הדקדק לפני והתחלתי שכתבתי. והנה למי, יהיה חכמה. רחום ומנוח, (ערכאדמנאספערדער,
 גאדעשפערדער), ואם תתרגמו (בארמאעריג, גאדריג), אחת מייחסת התפעלויות אל עולם כבודו ית',
 וה לא יתכן: (יח) ארך אפים. יאריך פניו הפנתחו על צרכותיו לצלי התכונת פניהם צפונות
 פנים מהם (נאחויטקטפאלל, לאגווידיגער טוויפער), ועינו תצויר צפונות צויתר אף ה' צמחם.
 ע' תקוים ד' קצית ע"ב ארך אפים מאי אפים דלי' וכו' יאר ה' פניו, ישא ה' פניו: גושא עון.
 חיל שציק, ויצע"ם שרי, וכבר תאלטו לשון נשא על ענין הפעול והפליק, כמעט ישאני (איוז ליג)
 פירש"י יתלקי מן העולם, ומה וישאם דוד (ש"ב ה') סילק וביטל העלבים מן העולם, וכן תשא
 הארץ ומניו (נחום ה') תחבטל ותסלק ותרגמו ותרונת, ומה ולא ישא אליהם נשא (ש"ב י"ד)
 כלומר אין רעיון לנצל ולסלק הנפש, כי צפונות רעע מדרכו ומיה לנצל ידע ממנו נדח, וכן יאמר
 האשכנזי על בטול ופליק היות הדבר (ד"ה זאכע חילז אויפגעהאנגען), וזה ענין נושא עון, וצריע
 מהימנא (פנתם רח"ם) מה בין נושא לנשא נשא מנוחל, נושא סליקו דמנוחל, ע"ש: ונקח לא
 ינקח. מענין ונקח לא אנקח (יח"י ל') דתרגמו ואישילאם לא אישילינק, ולש"י שם לשון טיהור
 והסמך, חיל הכ"ס צ"מ שם, ענין כריסה כמו ונקחה לארץ חשב (ישע"י ג'), כי כל הגונג מה
 כמות נקח (זכרי' ה'), וגם הם מענין נקיות, כי הנכרת מן העולם העולם נקי ממנו, ונקח לא
 אנקח מן העולם שישאר העולם נקי ממנו, ע"כ. ויתכן שמה ונקיתי דומה לא נקיתי (יואל ד')
 הראשון לשון כריסה והשני שלילת נקיה העונם (וא"ל לדומק המפרשים שם), וכן כחן ונקח
 לא ינקח, לא יכריח וישמיר לגמרי (ער פערטלינג ניכט, ראטעטע ניכט גאנץ אויס), ע"ד מאמרו
 הכריחות אינה אלא אצדון וכל אצדה אינו רק לצעלי: סקר עון אבות. מענין לא נקדק ממנו
 איש, ויפקד מוקם דוד, וטעמו מוכה ומחמר עון האבות הרשעים צפונות צפונות הצדיקים שילאו
 מהם (מינדערט דער פאטערשטראפֿע דער קינדער וועגען). ומצויר ציטרו. וצמחילתא דרש"י
 ח"ב ד' רפ"ד ח' ופקדתי צפונות פשעם, ופקדתי זעיר זעיר, פוקד עון אבות על צנים זעיר. נותן
 זעיר על דא חעיר על דא וישתויז הוא ואצוי מעכשא דהוא ענמא דהא צרא מחא אצא ע"י
 רש"י כי תשא לי"ד ופקדתי גו: (ב) סלחתי ברברך. כשאמרתי אכנו צדק, סלחתי צה האופן
 שאחל אמרת כי לא היתה כוונתי להמית את כלם ימיו כ"א מעט מעט אמיתם צמדד ולא יכנס
 איש אל הארץ (רש"ם), ולכן אמר סלחתי צמדד ולא אמר סולח אני, כי אין שחר צדעת עליון
 ית': (כא) ח' אני ויטלא. פירסוהו לשון שצונה כשם שאני מי וכצויר מלא כל הארץ כן אקים
 להם כי כל האנשים הרואים וגו'. אמנם למי' לשון וימלא כבוד קשה, כי ה' ראוי, וכבוד ה'
 מלא, ולולי דצריהם הייתי מפרשו שלא צדק שצונה רק דרך הודעה, שהודיע הוא ית' למשה את
 הספק מונה שאמר והמת את העם הזה כאיש אחד, ואמר אליו מי אני, כלומר איני כצדק ודס
 המתהר לעשות נקמה צמודדיו כי ירא שיימות קודם ראותו נקמתו צהם, כי אני מי וקיים לעולם,
 ואיני נריך למחר ולהמית צפעם אחת כל העם כאיש אחד, כי אמנם לאט לאט אלק צענטי אחתם
 ויתמטק זמן ארצעים שנה כאשר ציאר אחר כן. וגד מה שחשש משה צתפלתו עליהם, שצבהנישו
 את העם יתחלל כבוד ה' לפני העמים כאשר ומה את העם ואמרו מנלתי יטלת, ע"ז הסיצו
 לא כן יי', כי אעניש אחתם ומן העונם עלמו יחיל ציתגלד ויתקדם שמי צכל העמים וימלא
 כבודי צכל הארץ, וכאשר ה' צאמת כן, כי ע"י העונם לצלי צוא אל הארץ מיד, והיו לריבים לרעות
 צמדדד ארצעים שנה כמה תתפרסם צזה כבודו ית', צמה שיהי מפרנס מנחמים רצוא נפשות צלתם
 שמים צדק נס ופלא וכלכלם צמן ארצעים שנה, וכן פתח להם לור ויוצו מימיו צדק נפלא
 צארץ ל' ועיף צלי מים והסקה מים לעם רצ כזה כל זמן התמהמהותם צמדדד, וכן צכל משך
 זמן זה היו ענני כבוד ה' לפנייהם יומם ולילה ואין לך פרסום כבוד ה' בעולם ית' מה. ויתכן
 שכלכלם היום גם התועלת הנפשי שהי' מגיע אליהם מעונם זה, כי אם היו מוטרדים כלל צנקשת תווצותיהם,
 מתפזרים איש איש אל נחלתו לעצור את האדמה אשר נפלה לחלקו ולהיות מוטעד צענכתם מעשי
 ידיהם, לא היתה תורת ה' קצונה כ"כ צלצם וע"י עונם זה לא היו מוטרדים כלל צנקשת תווצותיהם,
 והיו יום רואים את רועה הגאון לפנייהם שומעים מפיו תורת ה' ודרכיו, וכל אחד ואחד מהם
 ה"י תלמיד משה איש אלהי רבן של כל ישראל, ונשרפה תורת ה' צלצם, הנה העונם ה"י מקצב
 קוצה גדולה לישראל להשתעשע זה כמה צאור ה' אשר זרם עליהם, והאירה כל הארץ מכבודו
 ית'

יח': (בג) אם יראו את הארץ. פי' רש"י ורע"ט לא יראו כמו פי' ה' אם יונת, ומוסב על פי ה' שהוא לשון שנועה. אמנם דחוק הוא לפרש כן ומדובר אחריו לא יראה, וכפל זה למה לכן י"ל דמלת אם הוא על הספק כבדו מקומות, ומוסב על ויבכו אותי, ומבאר בזה שהי' נסיונם להסתפק אם יבאו לראות את הארץ, אם אקיים את אשר נשבעתי לאבותם להביאם שמה. ומאמר וכל מנאלי מחובר עם כל האנשים וגו' ופעמו כל הרואים את כבודי וגו' ובמדבר וכל מנאלי לא יראה, ומאמר ויבכו אותי וגו' לאבותם, הוא מאמר מוסגר להודיע סבת ענשם, לפי שהיו תמיד מנסים ומסתפקים בקיום שנועתו יח': וכל מנאצי לא יראה. וגם מצינו שאלים נזאת הגדה שלא הגיעו לכי' שנה כל אותן שינאלנו לעמיד לא יראה, כמו שקרה להם בדבר פסוק וע"ד קרא ובנחשים הסרסים (ה"ל): (בה) והעמלקי והכנעני יושב בעמק. ולקמן פ' מ"ה אמר וירד העמלקי והכנעני היושב בזה, כי ידוע שיש עמק שזה וישר לא משובע, ויש עמק המונח על שטח התחתון של הר שעדיין שייך להר ומשובע קלח ואינו משובע הרבה כמו ההר, והוא כשר לזריעה ומרעה, והוא שם מלטיף, שלא נקרא עמק כ"א בצמינת ההר, שהוא עומקו של הר (פערטיעפונג, אנהאנג), אבל הוא נחשב עם ההר, ששם הר כולל ראש ההר ואמצעו גם אותו השפוע ההולך ומתרחב כלפי הארץ, אמצע ההר נקרא גלע כמו ושמעי הולך גלעל ההר (ש"צ ט"ו), ושפולי ההר הסמוך לראש נקרא עמק, בצמינת החלק העליון של ההר, ובצמינת שהוא עכ"פ גבוה מנשטם הארץ שאלו יקרא ג"כ הר (רש"י): (ל) נשאתי את ידי. כלשון בני אדם כי השמים למעלה (ראב"ע), ולדעתי נעמדו גלית צמרה הגדולה, וכמ"ס ר"פ ואלה. והוא קרוב לדעת אונקלוס וי"ע שמרגמו קיימת צמימתי: (לד) יום לישנה. כל יום מהאמצעים לשנה יחשב לכם לענין העונש כ"כ המפרשים, אמנם לפי"י ה"ל לומר שנה ליום, ושפיר אמר הרע"ט תשעה באב של כל שנה, כמבאר בצענית פ' בתרא, שכל מ' שנה לא היו נחמים רק צ"ב שכל שנה וסנה, ע"ש בתום. וזה מתוך קושיה החוט' (סוטה י"א) כיון דנפרע צמרגלים יום לשנה ח"כ היתה נדת פורענות מרובה מנדה מרובה של נחיים. (מה) ויבום ויבחרם. ויבום הוא הריגת האנשים, ויבחרם הוא כתיחת מערכת הנזק, שלא נשארו שנים זה חלל זה רק צמרו זה לכאן וזה לכאן (אויפגערייזענען), כמבאר למעלה ציחור שם כחת: **מז** (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנסה והשמן, אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש (רש"י), ובנחשים (י"א ז') כתב רש"י צמס צריחת דספרי, דעקרינן למשמעותיה דאשה למדעתי' נחת רוח הוא לפני באשים, ולולי דברי רבותינו הייתי אומר, כיון שהיליקה היא על יסוד המזבח נקנן מערבית דרומית ועשם יורד לשימין (ערמב"ס פ"ב ומעשה"ק וצ"ח"ט שם. ובתום' סוכה מ"ח ז' ד"ה כמין חוטמין) ויסוד המזבח קרא כאן צמס אשה, והוא מלשון נפלו אשיות' (ירמיה כ') שסירבו יסודותיה, ויש דומים לזה במקרא ובמסנה כמ"ס רש"י שם. והנה יב"ע, אמר בתרגומו ומר עינבא תלתא הינא צמפלי לניסוכא מעול לאתקבלא דרעוא קדם ה', השמיני לתרגם מלת אשה, ואונקלוס תרגם אשה בכל המקומות צמס קרבן, חף צאימורים העולים לאשים, וי"ל דדעתו דמלת אשה עלמו המכוון צו קרבן, כי שם קרבן הוא על שתי צמינות, אם שיש צו קרינה למזבח, אם שיש צו גם ענין אהבה וסנה וקירוב עיוני, שמתקרב בדעתו אל השם יח', ע"ד כי כן קרבו אלי צבירי מפני אצילות, וכמ"ס אשר לו אלהים קרובים אליו, כי צעל הקרבן צהילצו אל קרבנו צהצבנו על פרטי עבודותיו יעשו רועם גדול צנפנו, עד ששהייה כל פעולותיו מן אז והלאה מכוונות רק לרצון לפני ה' צעיונו ובמעשיו להתדבק צו יח' צמס אשה, ודקות אהבת נפש כ"ה צמיר הקדם צמס אש, רש"י רש"י אש מלהבת י"ה מים צמים לא יוכלו לכבות, ושפיר תרגם אשה צמס קרבן, כי שניהם ענינם קרבת הנפש ודקותה צהצבת ה'. לפי"י גם על נסוך היין היורד לשימין שפיר נוסל לשון אשה וקרבן: (יח) בבואכם. אלו אמר כי מבוא היה משמע בוא חסובה, ולא התמיינו צמלה אלא לאחר כבוד וחלוק, עכשיו שאמר בבואכם מלמד מייד המלה מיד כמנכחו צארץ אפי' קודם כבוד וחלוק (רש"י מרז"ל, ועתה' דה מ"ז ח'). והנה צמחת אין הבדל בין אמרו כי מבוא לבין צמס, וכן מיום העולות אותם מא"י (ש"א ח'), לכן היום אשר העליתי את ישראל (ד"א י"ז), כי הלשונות האלה עוזרות בלשון צמלות, אמנם יש ציניהם הבדל דק לפי מחשבת המדבר (כמ"ס הכו"ה צ"ב כמלות לילה אני יואל), כי השמוש בלשון עמיד יורה על השלמת זמן הענין, והשמוש במקור הוא מוכרע צין לעבר צין לעתיד, ואם תטייל אות צ' צראשו יורה על החלפת זמן הענין, ועם כ"ף צראשו יורה על משך זמן הענין, כי צמחק לצבדך כי מבוא אל העיר ועשית כך וכך, הרען צו אחר כלות צראשו שמה, ר"ל אחר שסר מעליו שם ציאה, ובאמחק צבואך העיר ועשית הרען צו צכנישתו מיד ולאחר, ובאמחק צבואך העיר הרען צו צמחק זמן הציאה, כל עוד ששם ציאה עליו לא מיד ולאחר ולא אחר זמן, ואין טענה ממה שנאלנו המקור עם כ"ף גם על העבר, כמו ויהי כראות את הסם ובשמעו